LIII. évfolyam. 1918. Március—Április II. füzet.

KERESZTÉNY MAGVETŐ

SZERKESZTIK ÉS KIADJÁK:
Dr. GÁL KELEMEN, GÁLFI LŐRINC

KOLOZSVÁR,
NYOMATOTT GOMBOS FERENCZ „LYCEUM"-KÖNYVNYOMDÁBAN
1918.

TARTALOM:

CSIKI GÁBOR: A valláspedagógia alapkérdései 33
BENCZÉDI PÁL: A bibliakritika és a gyakorlati lelkipásztori működés 49
PÁKEI LAJOS: Heltai-nyomda 55

Irodalom:

Dr. GÁL KELEMEN: Az értelmi és erkölcsi nevelés viszonya 58

Különfélék:

Gombos Sámuel 65
A német katholicizmus egyházi politikája 66
Ev. teológusok a pozsonyi egyetemen 68
Tisza és Apponyi az állami és felekezeti iskolázásról 68
Állam és egyház szétválasztása Oroszországban 68
Katholikusok a katonákért 69
Kelemen Lajos 69
Jeruzsálem sorsa 69
Dr. Demeter Lőrincné szül. Prexly Emilia 69
Kálnoki Vaska Béla 70
Ádámossy Béla 70
Új codex iuris canonici 70

A „KERESZTÉNY MAGVETŐ“ a szabadelvü kereszténység nagy céljait és a tiszta keresztény teizmus tudományos érdekeit szolgálja. Ezért célja szerint vallási, erkölcsi, társadalmi, nevelési és bölcsészeti értekezéseket közöl; figyelemmel kiséri e kérdések irodalmát s a hazai és külföldi egyházi és iskolai élet mozzanatait. — Megjelenik minden második hónapban 2—3 ívnyi terjedelemben. Egyes szám ára 2 K. Előfizetési díj 10 K, a pártolói dij megállapítását viszonyainkat ismerő és méltányoló támogatóinkra bizzuk. A folyóiratot illető közlemények dr. Gál Kelemen nevére (Kolozsvár, Unitárius kollégium) küldendők.

KERESZTÉNY MAGVETŐ

LIII. évfolyam. Március—Április II. füzet.

A valláspedagógia alapkérdései.

Irta: **Csiki Gábor**.

(Folytatás).

IV. Nevelési célunk egyetemes értéke.

A valláserkölcsi jellemnek, mint nevelési célnak, álláspontján kiegyenlítődést nyernek a lelki élet ellentétesnek látszó kérdései (determinizmus és indeterminizmus, egoismus és altruizmus, rigorismus és eudaimonizmus), a vallási és erkölcsi, individuális és sociális, egyházi és nemzeti nevelés ellentétesnek látszó törekvései és pedig ugy, hogy komoly törekvésében, mint fontossági mozzanat, mindenik érvényesülést nyer. A mult és jelen paedagogiai törekvéseiben nem hiábavaló próbálkozást, hanem hibájuk mellett is egy-egy komoly és értékes elv hangsulyozását látjuk. Ebben van nevelési célunk egyetemes érteke.

1. Determinizmus és indeterminizmus.

A determinizmus és indeterminizmus kérdése, mely a multban és jelenben, a teologiában és ethikában rendesen két, egymás ellen nemcsak az érv, de sokszor a gúny fegyverével is küzdő táborra osztotta a vele foglalkozókat, benső egységben oldódik fel ugy, hogy erre vonatkozóan álláspontunkon minden vita üresnek és feleslegesnek látszik. Isteni célgondolata tudatára ébredt valláserkölcsi jellem emez isteni célgondolattól, — mondjuk — eszményétől feltétlenül függ (determinismus), δεῖ: e szent parancs érvényesül, de épen ez az alapja az igazi szabadságnak. Ez isteni célgondolatban birja ugyanis *„jobb én“*-jét s igy a mikor ennek engedelmeskedik, az ő sajátos természetét érvényesíti s minél inkább függ a természetévé vált isteni célgondolattól, *„jobb én“*-jétől, annál függetlenebb a külső hatástól, testi és hiúsági vágytól, igérettől és fenyegetéstől, vagy akár a

kereszttől[1] (indeterminizmus). Íme itt a magyarázata minden martyriumnak. E kérdés a vallás és erkölcs viszonyával is szoros kapcsolatban áll. Erről később szólunk.

2. *Altruizmus és egoizmus.*

Álláspontunkon az altruizmus és egoizmus ethikai ellentétei is kiegyenlítődést nyernek. Az egyént nem izoláltan, csupán önmagában, hanem társadalmi feltételezettségében vesszük. Aköznek egy szerve, annak szellemétől áthatva, azért él (altruzimus). A köz érdekében álló feladatát, hivatását pedig akkor tölti be igazán, ha minél jobban érvényesíti egyéni arravalóságát, mert hisz az a sajátos szerep, melyre elhivatott, csakis az ő sajátos arravalósága alapján, egyéni ereje kifejtésével tölthető be. Akkor szolgálja igazán a közt, mikor isteni célgondolatának él, melyet ép a köz fejlődésére tekintettel nyert, mely létének is alapja s *„én“*-jének sajátos természete, vagy önmaga.

E kiegyenlítő elvből vesszük a kritikai alapot az egymással éles ellentétben álló sociális és individuális paedagogiai irányzatokra is. A socialis paedagogia az altruizmus, az individuális pedagogia az egoizmus érvényesülési törekvése.

3. *Rigorizmus és eudaimonizmus.*

A valláserkölcsi jellem cselekedeteiben a feltétlen „kell“ (δεῖ) érvényesül. Ez a parancs azonban nem kivülről, hanem belülről jön. Természetünkké vált isteni célgondolat, létünk alapja szól benne, s ennek szavát követve, tehát az Atya akaratát betöltve, még az üldözések közt is boldog s kötelességét örömmel teljesíti a valláserkölcsi jellem, mert minden tette az Atya iránt való szeretetből származik.

4. *Vallási és erkölcsi nevelés.*

Nézetünk szerint a vallás és erkölcs benső idealis egységet képező lelki jelenségek s ezért álláspontunkon a vallási és erkölcsi nevelés ugyanazon elv alapján, ugyanazon cél szolgálatában álla-

[1] V. ö. „Személyiségünk szabad érvényesülése... nem egyéb, mint Istentől való függésünk gyakorlati tételezése. Minél inkább függünk egyéniségünk érvényesítésében isteni célgondolatunktól, annál szabadabbak vagyunk a világtól, mert annál inkább érvényesítjük sajátos személyiségünket. Minél élénkebb vallási függésérzésünk, annál hatalmasabb erkölcsi szabadságérzésünk.“ Schneller. I. m. Teol. Szaklap I. sz. 43. l.

nak. Nevelési célunk, a személyiség valláserkölcsi jellem lévén, vallási is és erkölcsi is.

Jézus korának s az azt követő kornak szelleme, sociális értékelési elve (történeti éniség álláspontja: Schneller) nem tudta átélni és érteni az ő idealizmusát. A vallást dogmákba szorítja, Isten országát az egyházban obiectivisálja. Az egyház által képviselt hitrendszernek kritikanélküli befogadása lesz a vallásosság, az egyház érdekeinek, akaratának való feltétlen engedelmesség az erkölcsiség. Asketizmus és heroizmus a kor szellemének természetes megnyilvánulása. A vallási és erkölcsi nevelés kapcsolati középpontja, közös célja az egyház, mely a dogmák odaadó befogadásáért s az egyházi hatalom előtt való odaadó meghajlásért és szolgálatért dicséretet, érdemet oszt, szenteket avat, megtagadásáért, az individuumnak szellemi szabadság utáni vágyakozásáért büntet, eretnekséggel bélyegez, kiátkoz.

Assisi Ferenc mystikája szembehelyezkedik az egyházi elvvel. A vallásosságot az emberek iránt való szeretetben keresi s az egyház babonájával és romantikájával szemben a természet mystikus szeretetét hirdeti.

A reformációt megelőző három század szelleme erős tagadás az egyház absolut hatalmával s értékével szemben. A tudomány megtámadja a vallásnak az egyházi dogmarendszerben nyilvánuló alakját. Assisi Ferenc az egyházival szemben a gyakorlati erkölcsi nevelésnek készít propagandát. A vallási és erkölcsi elem a nevelésben szétválik, mert a régi egységesítő elvet, az egyházat megtagadják s helyébe új, positiv egységesítő elvet nem találnak.

Ezt a reformáció adja meg. Hirdeti a személyiség szellemi szabadságát, meghatározza annak önértékét. A nevelés elve nem az egyháznak való szolgai hódoltatás; az egyház intézmény, nem absolut érték, nem cél, hanem eszköz, célja: személyiségek nevelése. Az egyház és állam közti éles ellentét eltünik s a vallási és erkölcsi, nemzeti és egyházi nevelés a személyiségben egységes célt és elvet nyert. Sajnos, mindez a kialakult protestáns orthodoxiában tragikus sorsot nyert; a reformáció, mint egyház, megtagadta; eredeti elvével ellenkező formalizmusba esett.

A nevelésben a pietismus próbálja a megtagadott elvet érvényesíteni. Támadja a protestans egyház dogmatizmusát és intellectualizmusát. A vallást és erkölcsöt új viszonyba hozza. Supranaturalis vallásosságon építi fel az erkölcsiséget. A pozitiv hittől

erkölcsi gyümölcsöt vár. A nevelés célja az, hogy az emberi akarat, mely természeténél fogva rossz, feladassék az isteni akarat előtt, amely isteni akarat helyes isteni fogalmak megnyilvánulási formája.

Az illuminatio a pietizmus megfordítottja.[1] A pietizmus természetfölötti valláson építi fel az erkölcsöt, az illuminatio a természetes erkölcsi erő érvényesülését mondja vallásnak; az előbbit heteronomia, az utóbbit autonomia jellemzi, az pessimistikus, ez optimistikus. A pietizmus az emberi természetet és akaratot eredetileg rossznak tartja, annak megtagadását, az isteni akarat előtt való feladását kivánja. Az illuminatio szerint az emberi természet eredetileg jó, benne van az erkölcs csirája, csak ki kell azt fejteni természetes emberideálban, mint nevelési célban. Eszköze az ész felvilágosítása, hogy természetéhez hiven itélhessen. Ki a természetes erkölcsi emberideált magában megvalósította, az vallásos is, ebben merül ki vallásossága. Nagy tévedése, hogy a természetest már erkölcsösnek mondja, továbbá pedig — amint már emlitők — a történetet értékelni nem tudja.

A pietizmus nélkülözi a vallási subiectivitást, de erkölcsisége absolut jellegű, az illuminatio nélkülözi az erkölcsi absolutságot, de vallása subieetiv jellegű. Nincs egy egységes elv, mely a vallási subiectivitást s az erkölcsi absolutságot biztosíthatná. Ezt adja meg Kant s Kant után ez elvet kivánják érvényesíteni Pestalozzi, Fichte és Schleiermacher.

Kantnál az erkölcs absolut maximákon épül fel s az ember műveltségének legmagasabb fokán a feltétlen „*kell*" erejével érvényesül. A vallás ez erkölcsi maximáknak isteni parancsképen való fogadása. Vallás és erkölcs ideális egység, vallási és erkölcsi nevelés ez ideális egységben oldódik fel.

A történet folyamán kialakult ezen irányzatoknak — némi árnyalati különbséggel — ma is vannak képviselőik.

A katholikus egyház ma sem adta fel középkori álláspontját. Jellegzetes vonása ma is ugyanaz, mint több száz év előtt. A nevelés terén kiváló képviselője: Willmann. Szerinte a nevelés célja: a közösség; a közösségben állandó kifejezést nyert ethost kell a nevelendőnek átadni s igy abba betaglalni. Ez a közösség nem a család vagy állam, melyek természetes életszükségből alakultak, hanem az

[1] Abban egyeznek, hogy mind a kettő támadja az orthodox egyház dogmatizmusát, de más-más oldalról.

egyház. Az egyházban nyert adaequat kifejezést az a transcendens, hittel felfogható, normativ jellegű, életet szabályozó és meghatározó idea, mely az igazi életnek s igy az egész emberiségnek ideálja.[1] S minthogy e transcendentalis ideák az igazi élet normái, az erkölcsi nevelés transc. vallási alapon épül fel. A nevelés középpontja a vallás, melyen Willmann csak a kereszténységet érti; más vallás szerinte nem létezik. Az egyház a tekintély elve alapján nevel. Lényeges vonása e nevelésnek a traditio.

Bár eredeti célunk csak rövid tájékoztatás volt, még sem hagyhatjuk Willmannak e tételeit egy pár kritikai észrevétel nélkül. Mily elfogultság kell ahoz, hogy csak a kereszténységet mondjuk vallásnak. Hát mit gondol Wilmann: a kereszténységet megelőző kor emberei s a mai kor nem keresztényei vallás nélkül éltek és élnek? A vallás a mindenkori ember lelkének élő tartalma s a különböző vallási formák annak, a kereszténységgel együtt, fenomenonjai. A kereszténységről a többivel szemben csak azt mondhatjuk, hogy az a vallásnak magasabb rendű, tökéletesebb formája s koncentrikus jellegénél fogva az emberi nevelés igazi elve.[2] Aztán hogyan állíthatja Willmann azt, hogy a kereszténység lényege a transcendentia. A keresztény vallás nem kivülről jövő, tőlem idegen elemen épül fel, hanem az az emberi léleknek subiectiv élménye. A transcendentia elvével elesik a tekintély elve is. A nevelés célja nem hódoltatás, heteronom elv hordoztatása, hanem az emberben levő, az emberrel adott, lényével összeforrott isteni erők autonom kifejtése. Ha természetfeletti vallásos elemen építjük fel az erkölcsi nevelést, az eredmény csak szolgai hódolat lehet. Teher lesz az erkölcsi szabály, mely alól kibujni kivánatos. Erkölcsi autonomia subjectiv vallás nélkül nincsen.

Egy másik, elfogultságból származó tévedése Willmannak az, hogy az egyház a keresztény vallás eszményének adaequat kifejezője. Lehet-e ilyent mondani bármely societásról? A keresztény vallás eszméje egy örökkévaló, végtelen, tökéletes, folyton érvényesülésre, megvalósulásra törő, de még soha meg nem valósult, hanem az idők végtelenségéig valósuló idea. Azért igazi eszmény, mert nincs

1 „Die übernatürlichen Impulse... fanden einen adäquaten und bleibenden Träger in einer besonderen gottgeordneten Institution: der Kirche.“ Idézi Imre Lajos („Az erkölcsi nevelés viszonya a valláshoz“ 42. l.) „Didaktik als Bildungslehre“ 508. l.

2 E tételünket később közelebbről is meghatározzuk.

megvalósulva, hanem folyton valósul. Ha az egyház ez eszmény adaequat kifejezője, maga is egyesekből állván, az egyesekben valósult meg e tökéletes eszmény s mivel azok e szerint tökéletesek, már meghalhatnak, mert nincs miért élniök. Ime ez következik Willmann absurd állításából. Az egyház, mint folyton változó és tökéletesbülő societas csak megvalósulási tere az örökkévaló, végtelen és tökéletes kereszté[ny] eszmének.

Amint láttuk, Willmann a vallási és erkölcsi nevelést transcendentalis megokolással egy közös, egyházi alapra helyezi, de ugyanakkor megfosztja a vallást subiectivitásától s az erkölcsöt autonomiájától. Ez ellen pedig tiltakoznunk kell.

A pietizmus modern örökösei az erkölcsi nevelésnek vallási alapot adnak, de kikötik, hogy ez a vallás nem dogmatikus, hanem személyes és interconfessionális kell, hogy legyen. Ez irány legfőbb képviselőit más és más ok készteti a vallási alap felvételére. Az egyik azt a megokolást adja, hogy az erkölcsi idea lényeges tartalma az emberszeretet; ez pedig Istenhez való viszonyunkból folyik. S mivel Istenhez való viszonyunkat személyes vallásunkban éljük, az erkölcsi nevelés által kivánt vallási alap nem lehet dogmatikus. A dogmatikus vallástanítás értéktelen. (Rein).[1] Ez iránynak egy másik képviselője sanctióért fordul a valláshoz; a jónak, mint feltétlen értékesnek s igy a nevelés céljának sanctiót a vallás ad, az mondja meg, hogy a jót miért kell tenni. (Barth.)[2] Egy harmadik képviselője pedig azért veszi a vallást alapul, mert szerinte a vallásnélküli erkölcsi nevelés csak egyes hibáktól tudja az embert megóvni és csak egyes erényeket tud felébreszteni, de a társadalom számára logikusan gondolkozó, nemesen érző és csak jót akaró egységes karaktereket nem nevelhet. (Foerster.)[3]

Ez irányzat kritikája egy új, divatossá váló nevelési elvet teremtett. Hivei, kik erkölcsi nevelést sürgetnek vallási alap nélkül, azt állítják, hogy Rein, Barth és Foerster nagyot tévedtek, mert a vallás személyes is és interconfessionalis is nem lehet, vagy személyes és akkor nem interconfessionalis vagy interconfessionalis és akkor nem személyes. Egyik képviselője, Natorp szerint az erkölcsi érték hordozója a társadalom. A társadalom ethosa az individuumra nézve kötelező erővel bir. A nevelés feladata, hogy

[1] Lásd bővebben: „Pädagogik in systematischer Darstellung."
[2] „ „ „Die Elemente der Erziehungs- u. Unterrichtslehre."
[3] „ „ „Religion und Charakterbildung."

felemeljük a gyermeket arra az értelmi magaslatra, melyen szabad értelmi tevékenységénél fogva maga ismeri fel azt az eszmét, mely a társadalom eszméje s amelyen ez értelmi ismeret gyakorlati akarattá válik, hol az egyén az általános vezető akaratnak öntudatos önálló szerve lesz. A vallást ugyan nem tagadja meg, sőt érzelmi szempontból szükségesnek tartja, de azt kivánja, hogy az ne legyen transcendens és hogy tisztán ethikai alapon szolgálja a nevelés eszméjét.[1] A monismus Ostwalddal az élén a vallástól független, biologiai és energetikai erkölcstant csinált s annak megfelelő nevelést sürget. Ellen Key a gyermek alaptermészetében adottnak véli azt a potentiát, mely az igazi emberrélevés alapja. Semmi kivülről adottra nincs szükség. Csak szabad útat kell engedni a természetben adott erkölcsinek a kifejlésre. Itt a vallásnak is van ugyan szerepe, de csakis a positiv vallásnak s annak is csak eszközi (a társadalomba való betaglalásnál).[2] Börner, ki a vallást csak transcendentálisnak tudja elképzelni s csupán dogmai megnyilvánulásában látja, azt mondja, hogy az embernek csupán a tekintély elvén épülő, terméketlen dogmai világnézet helyett gyakorlati életideálra van szüksége. Felhivja az egyházellenes köröket, hogy ne csak támadják az egyházat, hanem maguk igyekezzenek az embernek megadni azt, mire az egyház képtelen.[3]

Ez érintett irányzatról az a meggyőződésünk, hogy a mai napig csak tagadja a transcendentalis vallás heteronom morálját, de positiv tervet még kevésbé produkált. Egy nagy érdeme azonban kétségtelen s ez az erkölcsi törvény autonomiájának propagandája az erkölcsi heteronomiával szemben. Helyesen állítja, hogy az erkölcsi törvény nem az egyházi dogmákban, a irásban keresendő, hanem a személyes öntörvényadásban. A törvényt pedig — mondják — nem subiectiv önkény vagy érzés szabja meg, hanem az értelem. S az általa nyujtott törvény az egész emberiség erkölcsi maximája. De honnan van az erkölcsi törvény sanctiója. E kérdés megoldásánál az ethikai személyiség hivei jórészt tényleg abba a hibába esnek, ami ellen leghevesebben tiltakoznak. A „Menschheitsgefühl“ és „Unendlichkeitsgefühl“ (Natorp) transcendentális jellegű sanctiók. Mindenikük a társadalmat teszi az erkölcsi érték hordo-

[1] Lásd bővebben: „Socialpädagogik.“
[2] „ „ „Gyermek százada.“
[3] „ „ „Weltliche Seelsorge als Erziehungsfaktor.“

zójává. Az pedig ép ugy alkothat dogmákat, mint akár az egyház. Nem kisért a heteronomia?

Mi mindazokat a nehézségeket, melyek a vallási és erkölcsi nevelés terén a mult és jelen paedagogiai törekvéseiben mutatkoznak, a személyiség paedagogikája alapján megoldjuk, az ellentéteket eltüntetjük ugy azonban, hogy az említett irányzatokat nem nullifikáljuk, hanem azokat, mint egy-egy helyes gondolat hangsulyozóit készséggel elismerjük s komoly törekvésüket, mint fontossági tényezőket érvényesítjük. Első tételünk az, hogy a vallást és erkölcsöt, az emberi léleknek e két leghatalmasabb tényezőjét elválasztani s akár alárendeltség, akár mellérendeltség viszonyába állítani nem lehet. Vallás és erkölcs correlat fogalmak. Benső ideális egységet alkotnak. Közös alapjuk a Schneller-féle *személyiség, jobb én,* mely a nemes érzületben van.

A nevelés feladata az, hogy Isten által adott jobb tehetsége alapján az *érzéki éniség* fokáról[1] (hol az egyén csak kizárólag önmagában lát értéket s mindent csak a szerint értékel, hogy mennyiben elégíti ki érzéki vágyait) *a történeti éniség* fokán[2] át, annak segítségével (hol az egyén előtt minden érték képviselője a köz, állam, egyház stb. s ezek előtt kritika nélkül altruistikusan hódol, parancsaikat vakon követi, magát annyiban tartja értékesnek, a mennyiben általuk elismertetik és dicsértetik) felemeljük a növendéket a *tiszta éniség* fokára.[3] *A tiszta én vagy személyiség vallás-erkölcsi jellem.* Lelkének közvetlen tapasztalatában megéli az Istent, mint Atyát, ki az universum tökéletesedése érdekében őt, mint gyermeket, sajátos hivatás betöltésére teremtette. Öntudatossá válik s életeszménnyé alakul ki benne az isteni célgondolat: azon a helyen, hova a gondviselés állította, a nyert talentumokkal hűen sáfárkodni, betölteni az Atya akaratát s törekedni, hogy hozzá hasonlók lehessünk. Isten által meghatározottan tudja, érzi magát s e meghatározottság viszonyából, az Atya és gyermek viszonyából, e vallási öntudatból folynak cselekedetei. E viszonyt pedig erősíti az Atya akaratának betöltése: csak az szereti Istent, ki felebarátját szereti, az emberek szeretete = Isten szeretete. Vallás és erkölcs tehát ideális egység, el nem választhatók, „egymást fokozó, tápláló lelki irányzatok, alapjukban egyek s csak a szempont szerint különböznek

[1] Böhmnél: hedonikus fok.
[2] „ utilisztikus fok.
[3] „ idealistikus fok.

egymástól, amint ugyanis azokat a forrás vagy lefolyás, erő vagy érvényesülés szempontjából nézzük."[1] Itt a vallás személyes és az erkölcs autonom. Lelkünkben éljük meg az Istent s az erkölcsi ideál, mint isteni célgondolat, lelkünknek önmagából projiciált tökéletes alakja. Az erkölcsi törvény nem heteronomikus, hanem autonomikus, a lélek természetévé vált sajátosság.

Amikor *valláserkölcsi jellemet* nevelünk, vallás és erkölcs között szétválasztást nem teszünk, egyiket a másik alapjává nem tesszük,[2] hanem közös alapjukban, *a jobb énben* feloldva, a *jobb én* felébresztésével és fejlesztésével egyszerre vallási és erkölcsi nevelést végzünk. S minthogy minden nevelés célja a személyiség, minden nevelés egyaránt vallási és erkölcsi.

E nevelési célban tévedéseiktől megtisztultan megvalósulást nyernek a mult és jelen vallási és erkölcsi paedagogikáinak absolut szempontból értékes törekvései. A személyiség paedagogikája az egyházi paedagogusoknak (a középkori egyház nevelői vagy pl Willmann) az tmondja, hogy az egyház értékes, de nem cél s értéke a célhoz való viszonyától függ, hogy t. i. mennyivel teszi jobbá, tökéletesebbé hiveit. Elismeri az egyházat s általában a societast s annak hatalmát, mert hisz a valláserkölcsi jellem kifejlésének szinhelye, nevelő tényezője, de mindig hangsulyozza, hogy az egyén egy sociális kategoriának nem csupán eszköze, hanem ép a societas haladása érdekében Isten által teremtett önértékű szerve. Érvényesül benne Rein, Barth, Foerster-féle subiectiv vallásosság elve, de ugy, hogy eloszlik Börner, Natorp stb. aggodalma s az általuk hangsúlyozott erkölcsi autonomia sem sekélyesedik heteronomiává, mint náluk.

5. *Egyházi és állami (nemzeti) nevelés.*

A *személyiség* vagy *valláserkölcsi jellem,* mint absolut érték, az általános nevelés célja s ennek szolgálatában egyház és állam, mint nevelői tényezők, szerves elhelyezkedést, sajátos feladatot nyernek. Egyház és állam ellentétbe nem jöhet, hanem mindenik a saját keretein belül, sajátos charismája alapján szolgálja az egyetemes célt, mely minden nemzettel és egyházzal, az egész emberiséggel közös. Ez nem jelent kosmopolitizmust, a sajátos egyházi

[1] Schneller I. m. Teol. Szaklap I. 449. l.

[2] A vallás nem alapja az erkölcsnek, sem viszont, hanem a kettőnek van közös alapja s ez a *„jobb én"*. (Schneller).

vagy nemzeti jelleg megtagadását, mert hisz épen egyházi vagy nemzeti sajátos erőnk kifejtése az, amivel az egyetemes emberi eszményt a legjobban szolgálhatjuk. Sajátosságunkban birjuk önértékünket, minthogy az a szerep, melynek betöltésére elhivást nyertünk, csakis a mi sajátos erőnkkel tölthető be, mert hisz azt ép erre való tekintettel nyertük Istentől.

Egyházi és állami (nemzeti) nevelés különböző jellegü lehet, de ugyanazon célt szolgáló tevékenységek. Az előbbi jó egyháztagokban, az utóbbi hű polgárokban ad oly személyiségeket a köznek, kiknek hivatásszerü élete által Isten országa mindinkább valósággá válik. Ugyanazon személyiség most mint jó egyháztag, majd mint hű polgár szolgálja ez eszményt, mely az *„ember“*-nek, a köznek is s az egyesnek is célja.

6. *Individuális és sociális nevelés.*

A személyiség pedagogikája az individuális paedagogikának es a sociális pedagogikának szélsőségből, egy-egy, különben lényeges, elv tulhajtásából származó hibáit elkerüli, ellentétüket kiegyenlíti s lényeges vonásukat, mint fontossági tényezőket, egy elvben feloldva érvényesíti.

Az individuális pedagogika, a maga tulhajtottságában, a létező köz értékének s érdekének megtagadásával az egyéni erők izolált kifejtésére és fejlesztésére törekszik.[1] A sociális pedagogika pedig egyoldalúan vagy legalább is tulnyomóan a létező köz értékét és érdekét hangsúlyozza az egyén róvására.

A nevelés céljának kitüzésénél nem lehetünk kizárólagos tekinkintettel sem az egyesre (indiv. ped.), sem a közre (socialis ped.), hanem az egyént a közben kell néznünk s a közt egyesek egészének kell tekintenünk, amint azt Schleiermacher, Natorp, Willmann stb. tették. Az egyes a köz szerve, a köz az egyesek szerves egysége. Az egyes, mint szerv, taglalódjék bele az egészbe, foglalja el sajátos helyét s egyéni charismájuk munkálkodó egyesek által fejlődjék a köz.

A személyiség paedagogiája az egyén jobb képességének feléb-resztésére s személyiséggé fejlesztésére törekszik, de nem az egyén önös érdekeit tartja szem előtt, hanem oly valláserkölcsi jellemet akar nevelni, ki azon a helyen, hová a gondviselés állítja, dominálo

[1] Legklasszikusabb példája Rousseau.

erővel ténykedő jobb képességével szolgálja a közt azon célból, hogy e földön általa is valósuljon Istennek országa. Viszont helyteleníti a soc. paed.-nak azon törekvését, mely az egyént a közzel szemben — mondhatni — semminek veszi, önmagában értéktelen, rideg eszközzé sülyeszti, sajátosságát elnyomja; de ugyanakkor meg is becsüli a közt. Oly egyének nevelésére törekszik, kik sajátos erejükkel, a bennük levő önértéknek, az isteni célgondolatnak hivatás szerinti kiélésével a közt szolgálják, mert a köznek ily módon való szolgálata a gyermeknek Atyja iránt való kötelessége.[1] Az, hogy a köz mikép értékel, elismer-e vagy sem, a hivatás betöltésére nincs befolyással.

V. Nevelési célunk a keresztény vallás eszménye.

A mikor az egyoldalú intellectualizmussal szemben a vallásilag szentelt *nemes érzület* felébresztésére, *valláserkölcsi jellemmé* való fejlesztésére, — Schneller szavaival: a *jobb én* felébresztésére, *személyiséggé* való fejlesztésére — törekszünk a nevelés által, akkor tulajdonképen a emberiség művelődésében központi helyet foglaló keresztény vallás eszméjét valósítjuk meg. Eszerint ugyanis nem a kivülről jövő, az egyénre rárakott ismeret a fontos, hanem az egyénnek a szeretet szellemében való újjászületése ugy, hogy Isten országának munkás tagjává váljék.

E tételünket a synoptikusokkal s Pál apostolnak dogmai vonatkozásoktól tisztított irataival kivánjuk bizonyítni. Tárgyunkat illetően a János-féle evangélium nem bir jelentőséggel. Mint későn keletkezett irat Jézus személyében nem azt az ideális embert mutatja, kiben a helyes nevelés eszménye, elve felismerhető, hanem a világ kezdete előtti λόγος-t, egy metafizikai lényt, ki nem lehet a nevelés eszménye és elve. Az ezzel kapcsolatosan leírt események, csodák is jórészt mind azt a tendentiát szolgálják, hogy bebizonyítsák a világ előtt azt, hogy Krisztus Istennek lényegéből való fia, ki által volt és van minden. Keletkezési idejük, körülményeik s dogmatikus tendentiájuk miatt a többi újtestamentomi iratokat is veszteség nélkül kikapcsolhatjuk feladatunkból.

Amint említők, nevelésünk feladata a *nemes érzület* felébresz-

[1] V. ö. Commenius elvével. A lényeges különbség talán csak az, hogy Commenius figyelme inkább a túlvilági életre irányul s nem a földön valósuló Istenországra.

tése s *valláserkölcsi jellemmé* való fejlesztése. Kora szokásos értékelésével szemben Jézus is az Istenben nyugvó, Isten előtt nyilvánvaló s az emberek előtt elrejtett *nemes érzületet* hangsulyozta. Ezt tartotta az ember értékmérőjének. Ebből fakad az Isten és emberszeretet,[1] melynek gyakorlása által az ember a benne élő isteni célgondolatot realizálja, az istenországa polgárává válik, igazi értéket nyer, megdicsőül.

A nemes érzület az a jó fa, mely mindenki számára, még az ellenség számára is jó gyümölcsöt terem, mert gyökere abból a végtelen jóságból táplálkozik, ki felhozza éltető napját jókra és gonoszokra egyaránt. Az *érzületben* van minden cselekedet értéke. „Cselekedeteink érzületszerü értékelése s még közelebb: szivünkben is annak jó kincsére való recurálás, vagyis lelkünkben is jobb énünknek, létünkben érvényesülő isteni célgondolatnak és ebben hivatásunknak felkeresése és ez alapon életünknek és cselekedeteinknek értékesítése: ez vezet be a keresztény erkölcsi életnek szentélyébe, Jézus személyiségének titkába, működésének erejébe. Jézus tudta, hogy neki sajátos életcélja, élethivatása van, hogy emez hivatását nem embertől, hanem Istentől vette (ἐξ [illegible] ἐξ οὐρανοῦ Mt. 21₂₅.) s hogy ez az isteni célgondolat képezi életének célját és igy mozgató erejét.“[2]

A *nemes érzületnek* életünk, cselekedeteink által való érvényesítésével, a létünk alapját képező isteni célgondolatnak kiélésével, a hivatás szent voltával szemben minden más érték csak alárendelt jellegű. A nemes érzületben megnyilvánuló isteni célgondolatnak kiélése, vagyis az Atya akaratának betöltése ad az embernek igazi értéket. Eszerint kell tehát élni. Csak az Atyának kell szolgálni egyedül, mert „senki sem szolgálhat két urnak, mert vagý az egyiket gyülöli s a másikat szereti; vagy az egyikhez ragaszkodik s a másikat megveti. Nem szolgálhatunk Istennek is és a kincseknek is egyszerre.“ Lk. 16_{13}. Jézusnak e szavai és sok más kijelentése, melyek a vagyonra vonatkoznak (Mt. 6_{19}., 10_{9-10}., $19_{21. 23. 24}$. Mk. 6_{8}. Lk. 12_{33}.) mind azt fejezik ki, hogy az anyagi javak nem lehetnek önérték s mi nem lehetünk annak szolgái. Az ember értéke Istennek ideális szolgálata a benne élő isteni szellem (*jobb én, nemes*

[1] V. ö. a vallás és erkölcs viszonyáról mondottakkal. Isten és emberszeretet egy. Isten iránt való szeretet az emberek iránti szeretetben érvényesül. „Ha valaki azt mondja, hogy szereti Istent, gyülöli testvérét — hazug az.“

[2] Schneller. I. m. Teol. Szaklap I. 3, 218—19. ll.

érzület) vezetése által. Ez az ember életének alapja és célja egyaránt.

Jézus a vagyont, mint a fizikai élet eszközét nem itélte el, sőt szükségesnek tartotta, de ép azért, mert eszköznek tartotta, élete feladatául az önértékest választotta. Az Atya akaratának betöltésére, az Úr szolgálatára adott példát, mert tudta, mondotta: „mit használ valakinek, ha az egész világot megnyeri is, lelkében pedig kárt vall?" Ama pillanattól kezdve, hogy lelke megnyerte a fenséges revelatiót: Isten Atya s „te vagy az én szerelmes fiam," Mk. 1_{11}. nem ejtheté meg őt az érzékiség, az önzés és hiúság semmi kisértése. Nehéz küzdelmet vívhatott lelke, de a küzdelem őt megerősítette, végső elhatározást adott; diadalmaskodott hivatásérzete. Érzéki szükségletének kielégítése végett felhasználja-e istenfiúságát arra, hogy a kő kenyérré változzék át? „Nemcsak kenyérrel él az ember, hanem Istennek minden igéjével...!" Mt. 4_{3-4}., Lk. 4_{3-4}. Az ő eledele az Atya akaratának betöltése. Az Atya akaratának betöltése, az isteni célgondolat érvényesítése az igazi élet-érték. Szolgáltassa-e önzően magának az angyalokat? „Ne kisértsd a te Uradat, Istenedet...!" Lk. 4_{12}. Hiábavaló a Sátánnak, a világ urának az a csábítása is, hogy őt imádja s azzal elismertetési, hatalmat, dicsőséget szerezzen. Hiába való; mert csak az Urat kell imádni, csak neki kell hódolni.

Az ember feladata a benne lévő vagy lehető *nemes érzület, jobb én* kiélése, létének alapját képező isteni célgondolatnak hivatásszerű megvalósítása s ezzel szemben az érzéki természetnek érvényesülnie nem szabad. Vigyáznunk kell tehát, nehogy az elcsábítson, diadalmaskodjék felettünk, szolgájává tegyen s hivatásunktól elvonjon. A legnagyobb önfékezésre, önuralomra van itt szükség, mintha se kezünk, se szemünk nem volna. Inkább testileg szenvedjünk, mintsem a vágy megejtsen (Mt. 5_{29-30}. Mk. 9_{43-49}.) s az Atya akaratának betöltésére képtelenné tegyen. Ha az érzéki vágy önálló hatalommá akar válni felettünk, akkor annak még a forrását is be kell dugni a legnagyobb fájdalom árán is.

Jegyezzük meg e helyen, hogy Jézus az asketizmusnak semmi értéket nem tulajdonitott[1] s mi is akkor, mikor az érzékinek

[1] Kérdőre vonják, hogy ő és tanítványai miért nem böjtölnek. Mt. 9_{14}. Szemrehányással illetik, hogy a bűnösök és vámszedők társaságában esznek és isznak. Mk. 2_{16}. Lk. 5_{30}. Iszákos és falánk embereknek nevezik Lk. 7_{34}. Elfogadja a vámosok ebédre hívását Lk. 7_{36}. Megengedi, hogy drága olajjal kenjék lábait.

uralomra jutását tiltjuk, nem az asketizmus mellett szólunk. Vagyon, pénz, valamint érzéki vágy, ösztön még nem rossz,[1] csak akkor válik azzá, ha az ember felett egyedüli uralomra tör s csak önmagának szolgáltatva, képtelenné tesz életünk alapját és célját adó isteni célgondolatunk kiélésére.

A nemes érzületnek külső cselekedetekben való érvényesítése, az isteni célgondolat megvalósítása feltétlen kötelesség, mert az az Isten és ember közti viszonyból folyik, abból a viszonyból, mely felette áll minden más viszonynak.

Elvünkből önként következik, hogy az Isten és ember közti lelki viszonyból folyó, feltétlen jellegű kötelességgel szemben, a vérségi köteléken alapuló, családi viszonyból folyó kötelesség másodrangú, sőt ha a családi viszonyból folyó kötelesség lehetetlenné tenné az Isten és ember közti lelki viszonyból folyó kötelesség teljesítését, akkor annak nemcsak külsőleg, de belsőleg is meg kell szakadnia.

Ez azonban egyáltalán nem jelenti a vérségi köteléken nyugvó családi viszony lekicsinylését s az ebből folyó kötelességek alól való kibujhatást. Sőt nézetünk szerint a család, melynek alapja a férfi és nő közti ama viszony, mely a földön legerősebb s melyet maga az Isten szerzett az ember teremtésével, a család, mint sociális életünk őssejtje, egy igen lényeges szerve a tökéletesbülésnek, Isten országa építésének. A családban érvényesülő, férj és feleség, szülő és gyermek közti viszonyból folyó kötelességet parancsoló erejűnek mondjuk. Csak azt hangsulyozzuk e helyen, hogy az Isten és ember közti viszony a legerősebb s az ebből folyó kötelességgel szemben a legtermészetesebbnek látszó kötelesség is alárendelt s ha azzal ellenkezésbe jő, megtagadandó.

Hivatás szerinti élet, létünkben érvényesülő isteni célgondolat megvalósítása, az Atya akaratának betöltése mindenek előtt: ez a mi jelszavunk, ezt akarjuk a nevelés által életet irányitó, azt minden mozzanatában feltétlen erővel meghatározó, illetve elhatározó erőre emelni. S mikor ezt tesszük — véleményünk szerint — azt az életelvet akarjuk a jövő nemzedék lelkében felébreszteni, megerősítni és a lelki élet mindennemű tényezője és megnyilvánulása felett diadalra juttatni, mely Jézusban benső szükségszerüséggel, hivatásérzetének kizárólagosságával, feltétlen erejével érvényesült.

[1] Sőt az anyagiak a lelkieknek nélkülözhetetlen eszközei.

A házasságot, a férj és feleség közti viszonyt Jézus is minden más földi viszonyt felülhaladó erejűnek, Isten által szerzettnek mondotta. Mt. 19_{3}-s köv. Mk. 10_{2-12}. Lk. 16_{18}. A szülők iránt való kötelesség teljesítését, a szeretetet és tiszteletet egyenesen isteni parancson alapulónak mondotta. A gyermeket, ki apja vagy anyja ellen rosszat mond, méltónak tartotta a halálra. Mt. 15_{4}. Mk. 7_{10}. Az Istennek hozott ajándék (ha emberi intézményen alapul „korban“) nem szolgál alapul a szülők iránti kötelesség (mely isteni parancson alapul) elmulasztására. Mk. 7_{11-12}. Mt. 15_{5}. Jézus is szülőivel szemben „engedelmes vala.“ Hogy a szülő és gyermek közti viszonyt mily bensőnek tartotta, semmi sem mutatja szebben, mint az, hogy Istent majdnem mindig, felismerhető előszeretettel Atyának nevezi.

De azért Jézus felfogása szerint is vannak esetek, lehetőségek, mikor a férj és feleség, szülő és gyermek, testvér és testvér közti viszony nemcsak külsőleg, de bensőleg is felbomlik, illetve fel kell, hogy bomoljék. Mt. 10_{35-37}., 19_{29}. Lk. 14_{20-26}. Mk. 10_{29}. Lk. 18_{29-}. A Lk. 14_{26}., mely szerint Jézus ezt mondja: „ha valaki én hozzám jő és meg nem gyülöli az atyját és anyját, feleségét és gyermekét, fitestvérét és nőtestvérét, sőt még a maga lelkét is, nem lehet az én tanítványom“ — nem mondható Jézustól származottnak. Az elhagyás még nem gyülölés. Jézus semmiféle gyülöletet nem kiván.

A fent jelölt helyeknek való értelme csak az lehet, hogy az Isten és az ember közti lelki viszonyból folyó s ezért föltétlen jellegű kötelesség elsőbb a gyöngéd családi viszonyból folyó kötelességnél is s hogy a hivatással, az isteni célgondolat érvényre juttatásával szemben semmiféle emberi kötelék, még a családi viszony sem lehet akadály. Ez elv érvényesült Jézus életében is. Tizenkét éves korában a jeruzsálemi templomban történteknek, amely talán a sajátos hivatás és a gyermeki kötelesség összeütközésére felemlíthető volna, nagyobb jelentőséget e helyen nem tulajdonítunk. Inkább csak arra az időre vagyunk tekintettel, mikor a férfi korban, a keresztelés után, megélvén lelkében az Atyát, világosan állt előtte hivatása, melynek betöltésére teremtetett, elküldetett. Enthuziasmussal hirdeti Istennek országát, annak törvényéből folyó egyetemes testvériséget s érthetőnek látszik az, hogy szellemiesült állapotában, ha a vérségi köteléken nyugvó viszonyra figyelmeztetik, tanítványaira mutatva igy szól: „ime az én anyám, az én testvé-

rem; ki cselekszi az én mennyei Atyám akaratát, az nekem fitestvérem, nőtestvérem és anyám.“ Valószinűnek vehető, hogy Jézus, mikor hozzá szóltak, az Isten és ember közti viszonyról beszélt s igy magatartásával is bizonyságot tett annak mindenekfölötti erejéről.[1] Nem szabad azonban ebben édes anyjától való elridegülést látni, hisz a keresztfán is anyja jut eszébe s róla gondoskodik.

Említettük, hogy állam, egyház vagy bármely más, a történet folyamán kialakult sociális hatalom nem tökéletes, nem absolut érték, hanem nélkülözhetetlen nevelőtényező az absolut érték szolgálatában, személyiségek, valláserkölcsi jellemek nevelésében.

Ez egyetemes célt, szerves tagozódottságukban, minden államnak, egyháznak vagy bármely más nevelőtényezőnek a maga sajátos charismája alapján kell szolgálnia. Önként következik tehát, hogy a nemzeti vagy egyházias érzésnek az általános emberit nem szabad elhomályositania, sőt az előbbiek erősítése az utóbbit kell, hogy szolgálja, nemesítse.

Jézus lelki világának is egyik alkotó része volt a nemzeti érzés. Megsíratta a pusztuló Jeruzsálemet; de nem elfogult sovinista. Annak örült volna, ha nemzete lett volna az első Isten országában, de mikor látta, hogy e hivatásának az nem tesz eleget, azt mondá, hogy az elsőkből utolsók s az utolsókból elsők lesznek Lk. 13_{28-30}. Multjánál fogva Izraelt illette volna az elsőség az Istenország megalapozásában, de mivel nem termett erre méltó gyümölcsöt, mások hivatnak el. Mt. 21_{33-44}. Mk. 12_{1-9}. Lk. 20_{9-16}.

(Folytatjuk.)

[1] Schneller. I. m. Teol. Szaklap I. évf. 4. sz. 294. l. 1. sz. jegyzés.

A bibliakritika és a gyakorlati lelkipásztori működés.

Irta: **Benczédi Pál.**

(Folytatás.)

Dehát hogyan állunk mi a művelt közönséggel a bibliakritikán nyugvó beszédekkel? Mi is azt mondhatjuk, hogy ez nálunk is igy van s nem is lehet másképpen. A mai ember nem skolásztikát vár, nem a régi hagyományoknak jámbor bizonyítgatására óhajtozik lelke, hanem a szivet és lelket átható vallásos eszmékre. Nézzük meg csak korunknak népszerű nagy egyházi szónokait s azt fogjuk látni, hogy azok a legnépszerűbbek, akik a hagyományok szűk keretébe nem férnek be, hanem önállóan gondolkoznak.

Hogyan állunk azonban ezzel a kérdéssel a köznéppel? A kérdésnek ez az oldala reánk nézve még fontosabb, mert hiveink legnagyobb része a köznép soraiból telik ki. Haudley azt állítja, hogy a bibliakritika alapján álló lelkész a nép között már hátrányban van. A nép valami meghatározottat, valami feltünőt akar kapni, amit ő nem tud adni. A munkásosztálynak a homiletikára vonatkozó ízlése csaknem bántó. Megesik, hogy mély gondolatokkal rendelkező lelkésznek nyugodt, méltóságos beszédét a nép közönynyel fogadja vagy pedig jóakaratú, leereszkedő helyeslését fejezi ki. Mig egy tüzes ifjú szónok nagy hanggal és kevesebb értékű beszéddel is nagy hatást ér el. Azonban a lelkésznek még sem kell lemondania a bibliakritika eredményeinek hirdetéséről. Legyen közel vagy távol a nép a bibliakritika eredményeitől, itt „beszélni a vallásos szellem fog.“ „A nép szivében vallást kiván és nem szavakat. Hogyha a bensejében vallásos lelkész kritikai alapról hirdeti a Krisztus nevében az igazságot, a nép megismeri azt, hogyha neki idegen nyelven van is mondva, hogyha az igehirdető szellemét nem is tudja követni. Szóval Haudley a nép érdekében sem mond le arról, hogy a bibliakritika eredményeit hirdesse.

Azt hisszük, ez is a helyes út. Ha a bibliakritika eredményeinek hirdetéséről lemondanánk, akkor a haladás és igazság szellemét árulnók el. Ez azonban nem azt jelenti, hogy nagy hűhóval neki vágjunk az újabb tudományos kutatások hirdetésének,

hanem azt, hogy ezeket minden rázkodtatás, minden szeszélyes ugrás nélkül beleplántáljuk a nép szivébe. Ez azonban az öreg emberekkel szemben nehezen megy, csaknem egészen lehetetlen. Azonban arról nem mondhatunk le, hogy a tiszta, való igazságnak legyünk hirdetői. A minthogy nem lehet külön erkölcse az uraknak és rabszolgáknak, nem lehet külön igazság a művelt rétegek és az egyszerű nép számára sem, mert az igazság csak egy. Csupán annyi különbség van, hogy a nép kevesebb műveltségénél fogva nem lesz oly könnyen hajlandó ezen igazság befogadására.

A szákrámentumok kiszolgáltatásánál Haudley a kritikának semmi szerepet nem juttat. „Legyen a lelkész akármilyen felfogású, akár kritikus, akár kritikaellenes, akár tulzó kritikus, meggondolatlanul rádikális vagy engesztelhetlen konservátiv, ő semmi ez alkalommal. A nagy anyaegyház magához öleli gyermekeit, égi mannával táplálja s ez elég."

Egyházunkban nem lévén semmiféle u. n. szákrámentum, mi ez alkalommal a különböző szertartásokat tárgyaljuk. Ezek a szertartások: keresztelési, esketési, urvacsorai szertartások, a házasság megáldása stb. A bibliakritikának tárgyalására itten semmi szükség nincsen. Mindenik alkalom megadja a tárgyat. Valóságos merénylet volna a vallásosság ellen, ha valaki urvacsorai beszédben az evangéliumi elbeszélések hitelességét vonná kétségbe. A keresztelési beszédben is célt téveszt az, aki elkezd vitatkozni egyik vagy másik használatos keresztelési formula ellen. Ám válassza azt a formulát kiki amit szeret s amelyről meg van győződve, hogy épen az az apostoli eredetű, de midőn egyik vagy másik tétel mellett apologiát zeng, elfeledi, hogy mi az igazi feladata. Azonban kár ezeken a kérdéseken fennakadni. Az első keresztény századokban éppen olyan eltérés volt a keresztelési formákban, mint most nálunk. Később egységesitették a formulát, azaz az egész kereszténységre vonatkozóan kötelező formulát állapították meg. Most már a részünkre megállapított formula is hagyomány és e mellett is el lehet érni a keresztség célját s ezt is össze lehet egyeztetni egyházunk elveivel. Annyi bizonyos, hogyha a bibliakritika alapján akarunk megállani, az atyának, fiúnak és szentléleknek nevében való keresztelés elesik, mert kétségtelen bizonyossággal ki lehet mutatni, hogy az azt tartalmazó bibliai hely nem az apostoli korból való. Más egyházi szertartások is kizárják a hosszabb kritizálást, csupán annyit követel meg a kritika, hogy a mai kor izlésének megfelelő bibliai helye-

ket választunk. Szóval azért a bibliakritika ennyiben érvényesül itt is.

Ami most már egy másik, rendkivül fontos kérdést, az ifjúság vallástanítását illeti, azzal Haudley nagyon röviden végez. Azt mondja, hogy az az eset itten, mint a prédikációnál, t. i. hogy a művelt embernek gyermekei a szülőik suggesztiójára óhajtják a bibliakritikáról való ismereteket, a köznép gyermekei előtt pedig ez ismeretlen terület. Hanem azért Haudley is azt mondja, hogy a köznép fiait is bele kell vezetni a bibliáról való újabb felfogásba, mert hiszen belőlük fog kikerülni a jövő nemzedék. Ez nagyon általános igazság, de éppen azért mert csak általános, szükséges a gyakorlati szempont megvilágítása végett részletesen is foglalkozni ezzel a kérdéssel. Az a kérdés, hogy az ifjúsággal mi módon ismertethetjük meg a bibliát a leghatásosabban?[1] Az ideális állapot természetesen az volna, hogy a bibliának igazi értékét véssük be a gyermek ismeretkörébe. Az emberi lélek azonban nem tabula rasa, nem üres lap, annál kevésbé nem egy mindent magába fogaló tömlő, melybe mindent be lehet tölteni, hanem fokozatosan fejlődő tehetségekből, erőkből áll és ezekhez az erőkhöz kell mérni a velük megtanítandó anyagot. Nálunk az elemi iskolások számára a 3. és 4. osztályokban ír elő tantervünk bibliai elbeszéléseket és az ismétlő osztályosoknak bizonyos bibliaismertetést is. Az a kérdés először is, hogy ezen bibliai elbeszélések a bibliakritika erős alapján állanak-e, a második kérdés pedig az lesz, hogy lehetséges-e ezen a fokon, tehát a 9 és 10 éves gyermekeknek a bibliai elbeszéléseket a bibliakritika eredményei alapján s azok magyarázataival tanítani? Némelyek hajlandók hinni, hogy a mi vallástanításunk ezen a fokon a bibliakritika alapján áll s igy a mai világfelfogással megegyezik, mert habár benne van bibliai elbeszéléseink között a világ hat napi teremtésének históriája, Ádám és Éva paradicsomi története, Jézus csudálatos születése és az evangéliumban oly gyakran előforduló csudák stb., de ezeket lehet magyarázni a tanítónak belátása szerint, igy a teremtés mindenik napja alatt lehet érteni évezredeket, Ádám és Éva paradicsomból való kiüzetését lehet magyarázni a szenvedélynek, a vágynak fölébredésével, Jézus csudáit lehet allegoriáknak venni s igy tovább. Ezek bizonnyára elfogad-

[1] A kérdés ezen részére lásd: Dr. H. Oort, Dr. J. Hooykans és Dr. Kuenen: „Bible for Young People.“ Translated from the Dutch: Wieksteed. 6 kötet.

ható magyarázatok, *de ma már nem állanak a legmodernebb és legbiztosabb bibliakritika megállapításai alapján.* A legújabb bibliakritika nem áll ilyen tág föltevésen, hanem tudja, hogy a teremtés hat napi históriája a papinak nevezett író műve, amelynek célja a hetedik nap megünnepeltetése, a paradicsomi elbeszélés pedig egy nagyon régi kor naiv elbeszélése, melynek meg van a perzsáknál is a hasonmása, de amelynek célját már nem lehet ugy meghatározni, mint a teremtésről való elbeszélését. A paradicsomi elbeszélés más kor és más író műve, mint a teremtés történetének leírása. A paradicsomi elbeszélés a Jáhvistának nevezett író műve, mert Jáhve az ő istene, aki nem egyedüli, hanem a többi közül egy. Az evangéliumi csodák s általában elbeszélések koruk hite világának bélyegét viselik magukon s aki azokat igazán meg akarja érteni, bele kell élnie magát azon kor eszmevilágába. Igy fogván fel a bibliakritikának mai bebizonyitott eredményeit, egyuttal megadhatjuk a feleletet a feltett kérdésekre. Elemi iskolában tanítandó, bibliai történetet előadó tankönyveink nincsenek ezen az állásponton és egy 8, 9 éves gyermekeknek szóló magyarázat nem is lehet ezen az állásponton. Ha mi a különböző korviszonyokat kezdjük a gyermeknek magyarázni, az legfennebb jól alszik magyarázatunk alatt s ha csak ennyi történt, akkor még örvendhetünk, mert a míg alszik, talán valami szép históriáról álmodik, mely az ő kicsiny, naiv lelkét betöltheti.

Hogyan tanítsuk tehát a gyermekeknek a bibliai elbeszéléseket, hogyha a kritika alapján nem lehet? Ugy, ahogy azok meg vannak írva. Csupán annyi köze van a kritikának ehhez, hogy a tanítandó elbeszéléseket gondosan megválogatjuk. Azokat vesszük csak elő, melyekben valamely vallásos ihletés, valami mély erkölcsi tanulság rejlik. A naiv lélek benső boldogságát nem zavarjuk azon kiábrándító magyarázattal, hogy ezt vagy amazt nem igy, hanem ellenkezően kell érteni. Eljön annak is az ideje. Az elemi iskolában az ismétlő osztályosok számára van előírva a bibliaismertetés, tehát 13—15 éves gyermekek számára. Ez az időkor sem éppen megfelelő a célnak, de minthogy ekkor a gyermek már végleg kikerül az iskolából, meg kell a bibliáról ismertetnünk azt, amit csak lehetséges. Világos, hogy még csak gondolni sem lehet arra, hogy éppen a mai kritika magaslatára emeljük a növendéket. Arra mindenesetre meg lehet tanítani, hogy hol találja meg a bibliában a szebb helyeket, meg lehet tanítani arra, hol vannak az ótestá-

mentumnak gyönyörűséges mithikus elbeszélései, az újtestamentumban pedig Jézusnak fönséges erkölcstana és lelket megkapó példázatai. Ha valaki következetesen konzervativ ebben a kérdésben, nem teszen másként, mint a régiek, akik szent buzgalmukban eleitől végig olvasgatták s olvastatták a bibliát abban a boldog, szent meggyőződésben, hogy ezen buzgalmukat ott túl a másvilágon bőségesen meg fogja jutalmazni a Mindenható. Ezen barbár, értelmetlen eljárás ellen már Locke János tiltakozik a „Nevelés" című művében. Mennyire másként állanánk ezzel a kérdéssel, ha az ifjúság kellő, modern magyarázatokkal ellátott bibliát kapna a kezébe. Nem elég azt hangoztatni, hogy a biblia szent könyv, értékes könyv, pótolhatatlan könyv. Ki kell aknáznunk gazdag tartalmát, bele kell oltanunk az ifjúság lelkébe s akkor nem üres lelkű, tépelődő nemzedéket, hanem minden szépért és jóért lelkesedni tudó embereket nevelünk. Egyházunknak tagjai nemcsak szám szerint lesznek, hanem lelkes, buzgó hivek, akik hálásak azokért a kincsekért, amikkel nevelésünk megajándékozta.

Minden modern gondolkozó be kell, hogy lássa a bibliakritika értékét s különösen az ifjúság nevelésénél számításba veendő voltát, de nem utasíthatja el magától ezt különösen az unitárius pap. Hiszen az unitárius tanoknak, — nem valami félreértett angol vagy amerikai felekezetről beszélek — a történelmi unitárizmusnak igazi diadala van benne. Nem törődni a bibliai tudományokkal annyit jelent, mint igazolni a valiásokban az ugynevezett orthodoksziát. Ehhez a most már elég keveset használt szóhoz nekünk szomorú emlékeink füződnek. Maradjon az csak a multnak és másoknak...

Még csupán egész röviden említem meg, amint azt Haudley is csak röviden teszi, a bibliakritikának a kura pásztorálisban, vagyis az egyes emberekkel való érintkezésünkben való használatát.

Haudley szerint a kritika itten nem lényeges fontosságu; ami teljességgel igaz is. Ezen a téren tulnyomóan más kérdések merülnek fel. Ha egy beteg embernél vagyunk, nem fogják magyarázni azoknak az exegetikai és históriai okoknak sorozatát, melyek a Jézus halála utáni evangéliumi történeteket későbbi betoldásnak nézik. Adott helyzet van előttünk, melynek meg van a maga feladata. Hanem, ha a hivekkel való érintkezésben szóba kerülnek ezek a kérdések, az igazságot nem rejthetjük a véka alá, hanem az illető szellemi képességeihez mért magyarázatokkal fel kell vilá-

gosítani a való igazságról. Ez nem is oly alárendelt kérdés, mint ahogy sokan hiszik. Öreg, bibliás falusi hiveink gyakran felkeresnek egy-egy fogas kérdéssel, amire számukra nehezen tudunk a legnagyobb óvatosság mellett is kielégítő feleletet adni. Ha valaki azt a kérdést akarja megfejteni, hogy néhol miért térnek át bibliás hiveink a baptista vagy pedig a názarenus felekezetre, a biblia félreértése és a megértetés képtelensége igen sok helyen nagy szerepet fog játszani. S mi az oka ennek a bajnak? . . . A rendes időben elmulasztott helyes kritikai alapon való vallásos nevelés. Tehát az egész lelkipásztori mű azon fordul meg, hogy milyen volt az ifjúság nevelése. Jó ifjúsági nevelés után a lelkipásztori gond valóban gyönyörűséges, ellenkező esetben pedig csak terhes.

A többször idézett Haudleynek érdekes fejtegetéseit nem azért hoztam fel, mintha megdönthetetlen tekintélyt akartam volna fölállítani, hanem azért, mert ebből megállapítható, hogyan gondolkozik ezen fontos kérdésről egy anglikán lelkész. Gondolat gondolatot szül s a gyakorlati élet mezején annál inkább számíthatunk sikerre, hogyha minél több gyakorlati megfigyelést magunkévá teszünk. Azonban esetleges félreértés elkerülése végett, a történeti igazság kedvéért meg kell említenem, hogy Haudleynek ezen felfogása nem népszerű az angol nemzeti (anglikán) egyházban. A fák Londonban sem nőnek az égig, ott is még sok kivánni való van. „Az angol egyházban a liberális pap nem népszerű. Ki van téve hivataltársai folytonos üldözésének és megvetésének. Legfájóbb megpróbáltatása a magárahagyatottság és a jó emberek ellenszenve.“ Igy nyilatkozik Haudley a biblia liberális magyarázatának hatásáról a saját egyházában, de ezen lehangoló körülmények között is szolgálni akarja az emberiség szent ügyét.

Lehet, hogy nálunk is vannak olyanok, akik valami veszedelmet látnak a biblia ily magyarázatában, lehet, hogy nálunk is törvényekre, hagyományokra hivatkoznak, lehet, hogy lesznek olyanok, akik ettől a vallásos és erkölcsi élet felfordulásának rémét látják. Ez azonban csak rémkép, amelyet nem szabad mesterségesen táplálnunk, hanem ki kell állanunk a tudomány magaslatára és tisztán látásra, igaz hitre, igaz tudásra kell törekednünk. A biblia mondja: „Legyen világosság!“ Miért takarnók hát sötétségbe, miért mutatnók be gyönge, halvány megvilágításban, mikor nemcsak megbirja a nap fényét, hanem csak a tiszta fényben található meg benne igazi becse, tündöklő szépsége?! . . .

Heltai-nyomda.

A létesítendő unitárius nyomda ügyében vettük s közreadjuk a következő levelet:

Kolozsvár, 1918. III/10.

A „Keresztény Magvető“ tekintetes Szerkesztőségének.

Most vettem a „Keresztény Magvető“ 1918. január—február I. füzetét. Ebből értesültem a „Különfélék“ róvata alatt, hogy a reformátusok régi vágya megvalósul, nyomdát vásároltak s mire e hir világot lát, a „Bethlen-nyomda“ már talán meg is kezdette működését.

A tek. Szerkesztőség azt kérdi: Vajjon mikor lesz a mi jóakaratú, de gyenge próbálkozásunkból nyomda?

E kérdésre e pillanatban megfelelni nem tudok, de mert b. lapja az egész háború alatt a keresztényi türelemnek, meg egy boldogabb korszak eljövetelének reménybeli magvait hintette el, mindnyájunknak hinni, bizva-bizni kell abban, hogy számos más kulturális probléma sikerei után megvalósulása ennek sem késhet soká, mert a mai kornak ez is egyik kifejlődött követelménye. Röviden óhajtván azonban jelezni, hogy a létesítendő nyomda ügyében a szükségesség okát nem is annyira jelentékenyebb anyagi előnyök megnyerése céljából tartom indokoltnak, hanem első sorban kivánatosnak, sőt ennél is többnek tartom azt a köteles és arra való törekvést, hogy a régi jó hirnévnek, dicsőséges multnak a mai korunkkal több száz évvel megszakadt történeti aranyfonalát összekapcsolhassuk mai szellemi munkálkodásunkkal.

Hála a sorsnak, mely megengedte érnünk, hogy a régi idők nagyjai közül Dávid Ferenc emlékét egyházunk dicsőségére felelevenithettük; most azonban egy másik halhatatlan szellemü hitsorsosunk emlékét, *Heltai Gáspárét* kell felidézni és megörökíteni.

Tudvalevő, hogy Heltai a magyar irodalom megalapítója. 1550. és 1579. közötti időszak alatt ő és Dávid Ferenc a kolozsvári és gyulafehérvári nyomdák éltető lelkei, vezérszellemei voltak.

Ha hozzá vesszük még azt, ami eddig megállapíttatott, hogy Heltai előtt mindenhol 21, ebből a magyar királyságban 2 magyar könyv jelent meg s azt, hogy Heltainak a kezdet kezdetén egyedül saját nyomdájában 20 magyar könyve jelent meg: önként arra késztet egyfelől hazafiúi érzésünk, másfelől mint hitsorsunk iránt való kegyeletből, ha dicső elődünknek emléket emelni századok óta nem tudtunk: örökítsük meg azt abban az akcióban, mely az ő vezérszellemével kapcsolatos. Nézetem szerint s valószinüen ebben mindnyájan együtt érzünk, *a létesíteni szándékolt unitárius nyomda csak a Heltai nevével és szellemében hozandó létre.*

Ezzel kapcsolatosan azonban egy más törekvésünknek is kellene legyen, melyet itt e helyen jelezni szükségesnek tartok. Ugyanis igen kivánatos volna, hogy a Heltai-féle nyomda grafikai, illetve dekorativ motivumainak alkalmazása is bizonyos esetekben ott, a maga helyén felhasználva érvényre jusson.

Ma már ismeretes ténnyé vált (egyébként ez is csak az utóbbi időkben), hogy Heltai kiadványai — eltekintve irodalmi s az akkori nyelvtani sajátságoktól — külalakban, ide értve a könyvek iparművészeti külső-belső díszitészeit, a renaissance legszebb korszakából valók.

Ennek a korszaknak csillaga a valódi művészi szép, a későbbi századokban minden más ilyen irányzatú alkotásokkal együtt letünt. Miért? annak okát magyarázza a művészetek története.

A régiek kutatása, méltánylása vagy épen tanítása hosszas évszázadok alatt a képzőművészetek majdnem minden ágában mellőzve volt legújabb korunkig. Az „iparművészet“ fogalma újabb keletű, most azonban kegyelettel kutatják, felfedezik a szépet s a régi századok motivumai alapján alkotnak.

A nyomdászat terén ereklye gyanánt szolgálnak mintául első sorban a Heltai kiadványai, melyekben némely műnek címlapjai, betű, szöveg, elválasztó, oldal, kezdő és záródíszítései szerepelnek. Tanulmány tárgyát képezik a felírati betűsorok páratlan ízléssel alkalmazott művészi szép arányai, ami a nyomtatás mesterségében jó és szép megoldás tekintetében egyike a legnehezebb feladatoknak. A kezdőbetűk ornamentalis kompoziciói oly izléssel párosultak, hogy azok reprodukciója még a legnagyobb gonddal szerkesztett „Magyarország műkincsei“ című műben is első helyen nyertek alkalmazást. Ezen kivül pedig — miként ez is ismeretes — számos más tudomány-történeti művekben is szerepelnek másola-

tokban Heltai nyomdai termékei. Mindezek a művészi szép alkotásoknak elismerését és nagyrabecsülését élénken bizonyítják.

Ilyenszerű mozgalmat, a létesítendő nyomdának ily irányban való megalapítását tartanók kivánatosnak, melynek kapcsán néhol ezen tipikus betűk, különösen ornamentális díszítési motivumok elrendezési módjai juttatnak érvényre ott, hol ez a nyomtatványok tartalmi céljaival összeegyeztethetők. A mai kifejlődött izlés szerint a legtudományosabb művek sem zárkozhatnak el megjelenésökben a mai alaki ridegségeikben attól, hogy a helyett, hogy az olvasó lelki kedélyállapotát lenyügözzék, helyesen alkalmazott, bármily egyszerű, de művészi feltálalással kellemesen ne érintsék. Nem szükség, hogy a tudomány és művészet a nyomtatványokban mint összeférhetetlen elemek kinai fallal elválasztva legyenek, sőt ellenkezőleg az agy, látás és szív mint egy testben levő, együtt képezik az, érző embert.

Ilyen szempontokból nagy örömömre szolgálna, ha a tervezet mint „*Heltai unitárius nyomda*“ létesülhetne, egyebek mellett azért is, mert ennél méltóbb és hálásabb emléket dicső elődünknek, az ős nyomda vezérszellemének nem emelhetünk!

A magam részéről, noha a motivumul jelzett jelenlegi pénzbőség sulyát nem volt s most sincs alkalmam érezni, ennek dacára tehetségemhez mérten létesítendő nyomdánk céljára 100, azaz egyszáz koronával készséggel hozzájárulok. Tisztelettel

Pákei Lajos.

IRODALOM.

Az értelmi és erkölcsi nevelés viszonya.*

Ez a könyv akadémiai pályamunkának készült. Az akadémia birálata elismerte a fiatal szerző szorgalmát és készültségét, de a díjat nem adta ki, mert nem találta a munkát annyira önállónak, amelyik a pályadíjat megérdemelte volna. A szerző tehát közreadta a munkát, hadd ismerje meg a nagy nyilvánosság s mondjon birálatot róla. Az eljárás tehát némileg apellálás az elfogulatlan olvasó közönség itéletéhez.

Az akadémia pályatétele ez volt: Az értelmi és erkölcsi nevelés viszonya. Pedagógus előtt nem kell kiemelni és hangsúlyozni, hogy ez a tétel a nevelés elméletének és gyakorlatának kardinális nagy problemája, amely mindenféle nevelésnek magvát és lényegét alkotja. Régóta hangzik a panasz, hogy az iskola a nevelés igazi feladatát nem oldja meg. A régi felekezeti iskola a maga kevesebb tudományával, de intenzivebb nevelői befolyásával jobban megközelítette a nevelés ideálját, mint a mai. S a most folyó nagy háború tapasztalatai is csak megtámogatták azt a kivánalmat, hogy az iskolának főkép és első sorban nem a nagy tudásra, az ismeretek nagy terjedelmére, hanem az erkölcsi jellem nevelésére, az ethikus cselekvés talaján álló ember nevelésére kellene törekednie.

Vajjon a neveléstudomány elmélete igazolja-e a kérdésnek az élet által adott ilyen felállítását? Szembeállítható-e egymással az értelmi és erkölcsi nevelés a tudomány elméleti okfejtése alapján is? S ha igen, milyen viszony van a kettő között? A mellé- vagy az alárendelés viszonyában áll-e a kettő egymással? Kérdezhetnők ugy is, hogy az eszköz és a cél relációjában? S ha e kérdéseket eldöntöttük, előttünk áll az a másik, ezekkel szorosan, szervesen összefüggő, hogy meddig terjed a nevelés hatalma? Vajjon egyáltalában nevelhető-e az ember? Faraghat-e a nevelés az emberből valami mást, mint a mire őt veleszületett hajlamai és tehetség-csirái, erkölcsi ösztönei és érzülete disponálják? Vajjon megközelíthető-e az akarat, melyben az ember erkölcsi énje, jelleme nyilatkozik, a tudás, a felvilágosítás, meggyőződés, rábeszélés, szóval

* Dr. Kiss Elek: Az értelmi és erkölcsi nevelés viszonya. I. kt. Kolozsvár, 1916. Ára 5 kor. II. kt. Módszeres rész. 1917. Ára 8 kor.

az értelmi nevelés által? Vajjon Kantnak van-e igaza, aki a 18. század „felvilágosodás"-os mámorában a nevelés mindenhatóságát hirdette, mondván, hogy az ember azzá, ami, egyedül és kizárólag nevelés által lesz? Vagy a másik véglet képviselőjének, Schopenhauernek van inkább igaza, aki kétségbevonja a nevelés erejét és hatását s azt tanítja, hogy az ember egyáltalában nem nevelhető s olyannak hal meg, amilyennek született, mert ösztönei, hajlamai, az erkölcsi életnek a szervezettel világra jött élettani alapvonalai örökre és megváltoztathatatlanul megállapítják az erkölcsi élet vázlatos képét? Vajjon igaz-e, hogy a tudás csupán lámpa, mely az útat mutatja és feltárja, melyen a jellem járjon anélkül azonban, hogy ennek irányát a legkevésbbé is tudná befolyásolni vagy éppen megváltoztatni? Vajjon igaz-e Foersternek az a nevezetes kijelentése, hogy csupán az elmét művelni nem elég, sőt veszélyes?

Mi ugy látjuk, hogy az akadémiai pályatétel lényege ez s ezekre a kérdésekre kiván feleletet. És meg kell állapitanunk, hogy a sokat tanult és szorgalmas ifjú szerző éppen a kérdés e lényegét hibázta el. Tanulmányai s főkép mestere, Schneller pedagogiai rendszere alapján megszerkeszti a maga „sajátos" megoldását, a mely mindenesetre elismerésreméltó szorgalom és előkészület eredménye, de nem felelet az akadémia pályatételére.

A kérdés tárgyalásához helyes módszeres meggondolás és terv alapján kezd hozzá Első kötetében a történeti részt, a másodikban, „a módszeres részben", a kérdés „megoldását" adja. Ezt a tervet alapjában helyesnek tartjuk. Schnellernek azon a felfogásán alapszik, hogy valamely kérdést vagy tudományos problémát csak akkor értünk meg teljesen, ha történelmi fejlődésével tisztába jöttünk. Különben ez a felfogás visszavezet Herbartra és iskolájára s kifejezést nyer jelenlegi középiskolai tanulmányi rendünkben is, főkép pedig Schneller középiskolai reformtervének ama centrális jelentőségű gondolatában, mellyel a középoktatás centrumába, mintegy tengelyévé a történelem tanítását helyezi. De ha a tervet helyeseljük is, a kivitel erősen kihívja maga ellen a kritikát. Ennek a kritikának pedig rövid lényege az, hogy a történeti rész részben felesleges, részben elégtelen és hiányos.

Felesleges azért, mert a kérdés történelmi tárgyalásánál nem általános pedagogia-történetet várunk, hanem kizárólag csak azokat a kisérleteket és megoldásokat, melyeket eddig „az értelmi és erkölcsi nevelés viszonyáról" filozófusok vagy pedagogusok nyujtottak. Mit keres pl. e speciális kérdés monografiaszerű tárgyalásánál Quintilianus? Vagy Kant filozófiai rendszerének általános ismertetése? S a többi tárgyalt íróknál sem tapint egyenesen a megfejtendő kérdés fejére, hanem több-kevesebb részletességgel és alapossággal más kérdéseket és területeket is érint. Ez egy kérdés tudományos tárgyalásánál módszeres hiba, nem is szólva arról, hogy a mai papirinséges világban — nemzeti vagyonpazarlás.

De ez a történelmi áttekintés másfelől elégtelen és hiányos

is. Mert — hogy másokat ne említsek — mint éppen a megoldandó kérdés speciális kutatóit, okvetetlenül tárgyalnia kellett volna az újabbak közül *Natorpot, Meumannt, Foerstert, Kerschensteinert, Guyaut* és *Ribot*-t. A két elsőt különösen azért, mert mint az erkölcsi nevelés egyik legfontosabb eszközét ők hangsúlyozzák a legnagyobb tudományos apparátussal és legmeggyőzőbb erővel az értelmi nevelést, a kételyeket nem ismerő és tűrő tiszta, tudást, felvilágosítást. Natorp pl. annyira megy, hogy a Herbart-féle kedélynevelő, nemesítő és melegítő tananyagok felvételét egyenesen gúnyolja és perhorreskálja, mint amely semmi egyébre nem alkalmas, mint arra, hogy a gondolkodás tisztaságát, a tudás fényét elhomályosítsa. És Meumann *Értelem és akarat* c. korszakos munkájában egyenesen kimondja, hogy a tettre való elhatározásnak, a cselekvésnek eldöntő motivuma nem lehet az ösztönök, a szenvedély, sem általában a tudat alatt titkosan működő érzelmi mozzanatok, csupán a tiszta tudáson alapuló megfontolás. Foerster és Kerschensteiner meg azért lettek volna okvetetlenül tárgyalandók, mert ők a mai képviselői annak az iránynak, amely ellenkezően az erkölcsi nevelés elsőségére, szinte kizárólagos fontosságára veti a súlyt. Csak éppen megemlítem *Guyaut,* aki *Nevelés és öröklés* című könyvében egy olyan iránynak lesz megindítója, amely a nevelés elsőrangú eszközéül a suggestiót állítja oda.

E gondolat körül pro és contra nagy lárma keletkezett és nagy por verődött fel a pedagogusok berkeiben. Akadt pártolója is, szenvedelmes ellenzője is a gondolatnak, sőt a kérdés vitatásánál még hazafias szempontok is betolakodtak — természetesen zavarólag. Anélkül, hogy a kérdést eldönteni tudnók és akarnók, annyit nevelői gyakorlatunk alapján bizvást megállapíthatunk, hogy a tanulóra való bármiféle ráhatásnál, legyen az képzetek vagy gondolatok közlése, szóval tudás átadása vagy legyen az akarati cselekvésének irányítása és befolyásolása, a suggestió mindig és elmaradhatatlanul szerepet játszik. Nem változtat ezen a tényen semmit az ellenzőknek az az ellenvetése, hogy minden suggestió a saját akarat kisebb vagy nagyobb elnyomásával, háttérbe szorításával jár, sőt a pathologikus suggestió a saját akarat elhatározását és nyilvánulását egyenesen megsemmisíti. Minden tanító, sőt minden öntudatosabb tanuló bizonyságot tehet arról, hogy a suggeráló tanító egyéniség egyenesen — hogy ugy mondjam — markában tartja az egész osztályt s képes meghatározni minden egyes tagjának nemcsak a gondolatai társulását, kapcsolódásait, hanem elhatározásait is. Az in verba magistri iurare nem is igen jelent egyebet. Nincs most helye annak, hogy e termékeny gondolat pedagogiai értékesítését tovább tárgyaljuk. De annyi a mondottakból is kiviláglik, hogy „az értelmi és erkölcsi nevelés viszonyával“ foglalkozó történelmi áttekintésnek ezzel a kisérlettel foglalkoznia kellett volna.

De említeni kellett volna azt a Franciaországban, Ribot-tól induló irányt is, mely elsőnek figyelmeztetett arra, hogy a tanuló

erkölcsi énje mennyire bele van ágyazva amaz élettani feltételek szövedékébe, melyeket a gyermek világra hoz. Azóta került az átöröklés a pedagogiai megfontolások és kisérletek körébe s azóta áll mind tisztábban előttünk az, hogy az erkölcsi nevelés munkája sokszor minő leküzdhetetlen akadályokba ütközik.

Mindezt annak az állításomnak megokolására hoztam fel, hogy a szerző történelmi áttekintése részben felesleges, részben hiányos.

Áttérhetek most a második, „módszeres" részre, melyben a kérdés megoldását próbálja adni. Szűkre szabott terünk azonban e kisérletnek csupán alapvonalai közlését engedi meg. Bevezetőül rámutatunk arra, hogy a szerző Böhm erkölcstani rendszerének felhasználásával Schneller pedagogiai elméletének alapján áll. A tanítvány hálájával és elismerő tiszteletével áll mesterével szemben (II. 54.), kinek pedagogiailag szinezett vallásos világnézetét köszöni. Pedagogiai eszményképe, mint mesteréé, *az ethizált személyiség*, amely a fejlődés érzéki és történeti fokain át jut a tiszta én fokára s válik itt sajátos hivatását az isteni célgondolat értelmében betöltő öncéllá, midőn megtalálja jobb énjét s öncélú cselekvő tagja lesz az Isten országának, melynek eljövetelén munkál minden igazi nevelő. Schnellernek a fejlődés irányát és célját meghatározó e vezető tételéhez hosszú úton, fárasztó kitérők után jut el. Nevelési elméletének hátterét előbb deduktiv, majd induktiv módon egy világnézetbe állítja bele, melynek alappillére „az orgánizmus." (II. 25.) Az én élő orgánizmus, amely saját magán keresztül érti meg a világot s. szükségképpen olyannak ismeri meg, amilyen maga, azaz saját magát projiciálja. Mint élő szervezet, nemcsak mehanikai, hanem biológiai törvényeknek is hódol és igy nemcsak az okok, hanem a célok világába is tartozik. Tehát nemcsak ontológiai, hanem axiológiai fogalom is s mint ilyen involválja a fejlődés fogalmát is. Ez a fejlődés a család, nemzetség, falu, község, nemzet, emberiség folyton szélesbülő körein vezet át s szervessé válik azáltal, ha e körökben a maga sajátos helyét megtalálván, sajátos hivatását teljesíti az egyház, a nemzetiségek, társadalmi intézmények, a megye, kerület, város, falu, család stb. Igy válik az egyén „egy szervesen gondolkozó, szerves világnézettel biró személyiséggé, aki mindenkiben testvért ismer fel s munkálkodik istenországán, melynek sajátos célgondolatát hordja. (II. 46.). Az organikus világ fejlődési kultur fokozatait kell tehát átéletnünk a tanulóval, kinek kialakításában két tényező szerepel: az egyén és a köz. Amaz az érzéki én, ez a történeti én fejlődési fokán túlsúlyra jut s végül a tiszta én fokán a kettő szervesen kiegyenlítődik a személyiség megvalósulásában.

A pedagogia egészét mestere után két részre osztja: *pedagogikára,* mely a nevelő, nevelendő, a nevelési cél s ennek megközelítése kérdéseivel foglalkozik; és *didaktikára,* melynek a nevelőoktatás mikéntje, a módszer a tárgya. A pedagogikát „határozottan

tudományosan és abszolut érvénnyel" tárgyalhatja, de a didaktikát nem (II. 86. l.). Arra a kérdésre, hogy ki a nevelő, az a felelete, hogy az ethizált egyéniség (II. 95.); nevelendő pedig minden kiskoru egyén (II. 99.). Most ér el tulajdonképeni kérdéséhez: mi a nevelés célja? Itt axiologiai elmélkedések után arra az eredményre jut, hogy e kérdésre Schneller felelt legalaposabban (II. 106.), de egy aljegyzetben (!) megjegyzi: „saját magunk új beállítást és az eddigieknél szervesebb feleletet vagyunk képesek adni." A szerző „annak a személynek csak gratulálni tud, aki jobb és alaposabb feleletet ad a kérdésre, mint ő s aki tovább fejleszti a kérdést annál, ameddig neki sikerülni fog." Meg van győződve, hogy „a nevelés kérdését a maga alapjaiban abszolut biztonsággal" oldja meg s egy lappal hátrább már azt mondja, hogy aki a kérdést tovább akarja fejleszteni, annak nem lehet mellőznie az ő megoldását. Hátha abszolut érvénnyel és biztonsággal megoldotta a kérdést, lehet akkor „továbbfejlesztésről" beszélni?

Felfogása szerint az ember célja és a nevelés célja azonos, mint Kantnál. Erre vonatkozó elmélkedéseit Böhm ismeretes három értékfokozatára alapítja, melyekről (II. 117.) megállapítja, hogy „körülbelől (!) megdönthetetlen fokozatok vannak bennük felismerve," de (II. 73.) még sem fogadja el, mert a köz nem részesül nála kellő megfigyelésben, nem esik rá elegendő hangsúly, szóval „itt egy kis vibrálással találkozunk." Ezért Böhmtől „lényegesen különbözünk s közeledünk Schnellerhez (II. 123.). A nevelés célja a legfőbb érték: a személyiség. Ez magában foglalja a fejlődés minden korábbi fokozatát s éppen ezért abszolut (II. 128., 131.): a személyiség „minden egyéb kitűzhető célt már apriori önmagában foglal mozzanatként" (II. 132.), de II. 123. lapon mégis ezt olvassuk: „a legfőbb érték a fejlődés alatt mindig kizárólagos természetü."

Több mint 100 oldalnyi elmélkedésre volt szüksége, hogy kérdése magjához jusson el (II. 132.), ahol „az ethika helye az értékelméleten belől" főcím alatt a zárójelbe tett alcímben igy közeledik kérdéséhez: „s igy nagyjában az akarat viszonya az értelemhez és érzelemhez."

Itt a három értéktudomány kerül tárgyalásra. A döntésnél Böhmmel szemben, aki szerint nemes csak az intelligencia s ezért csak ez az önérték és cél, Paulerhez közeledik, aki az igaz és jó, mint legfőbb értékek között nem tud ugyan fokozati különbséget felállítani, de πρὸς ἡμᾶς, vagyis megvalósulásuk sorrendjében az ethikai értéknek ad elsőbbséget, mert már maga az igaz megismerésének őszinte akarása is ethikai cselekedet s enélkül ez sem lehet meg. De viszont Pauler ethikai pluralizmusával (szeretet, tisztelet, erő) szemben „feltétlenül" Schneller ethikai monizmusa mellett dönt, amely szerint „egész erkölcsi életünknek közös éltető és boldogító gyökere a szeretet." Ez a Jézus keresztény erkölcstana. A monizmust fogadja el, „mert ha egynél több alapelemet vesz

fel, ott aztán igen nehéz határt szabni (II. 140.) s mert Pauler három alapfogalma benne foglaltatik az igaz szeretetben.

Elmélkedéseiben idáig jutván, azt mondja: „már most, aki nem rokonszenvez a vallással, az itt is megállhat s azt mondhatja Herbarttal és Kanttal, hogy a nevelés célja a jellemszilárdság, „a mi kifejezésünkre fordítva le a dolgot:“ a személyiség. „Nekünk azonban itt megállanunk nem lehet, mert az isteni célgondolat, a valláserkölcsi jellem nélkül „nem egész kérdésünknek megoldása“ (II. 146.). Tehát meg lehetne állani itt is? S akkor is abszolut volna a cél? Hát aki nem „rokonszenvez“ a vallással? A cél abszolut volta függhet a rokonszenvtől?

Történelmi áttekintés után most már az erkölcs és vallás meghatározását adja s a kettő közötti viszonyt abban látja, hogy mindkettőnek meg van a saját tere s egyik sincs a másiknak alá vagy fölé rendelve. Amit ezután a 179. lapon túl a didaktika címe alatt tárgyal, az helyet foglalhat egy általános neveléselméletben, de nagyon kevés jogon az értelmi és erkölcsi nevelés viszonyát tárgyaló monografiában. Itt sok helyes megfigyelése és észrevétele van, de középiskolai reformterve, amely Eötvösön keresztül Schnellertől származik, annyira elméleti, annyira távol áll a fejlődő kor szellemétől és követelményeitől, hogy már e tulajdonságánál fogva is idegenkedést kelt. Amit pl. a játszvatanítással szemben a munka komolyságáról, a holt és élő nyelvek tanításának módszeréről mond, az komoly figyelmet érdemel. De azt kérdezzük: mi köze mindennek a kérdéshez? Végül mintegy ráadásul függelékképpen együtt feltálalja a kisérleti pedagogia és a fegyelmezés kérdését. S ezzel végez 4 levelen. De hát mi köze a kettőnek egymáshoz? És megint: hogy kerül a fegyelmezés kérdése, amely az erkölcsi nevelés egyik eszköze s igy a kérdés lényegéhez tartozik, mintegy véletlenül, esetlegesen s minden szerves összefüggés nélkül a könyv végére s oda is három lapra?

A fennebbiekben a II. kötet lényegét egész röviden igyekeztünk összefoglalni. E rövid összefoglalásból is látszik, hogy a szerző a pályakérdést nem szabatosan fogta fel s annak a nevelés céljára vonatkozó részét terjedelmesen tárgyalja ugyan, de a hogyan kérdésére jóformán adós marad a felelettel. Ha már a célt kitüzte, önként adódik a tételből az a kérdés, hogyan, milyen módon, milyen útakon, milyen eszközök segítségével jutunk el e célhoz. Ha az értelem, a gondolkodás fejlesztése nem végső cél, aminthogy meggyőződésünk szerint nem az, mégis bizonyos, hogy az erkölcsi nevelés, vagy mondjuk a Schneller és szerző nyelvén: a tiszta én, az ethizált személyiség kifejlesztése eszközei között egyike a legjelentősebbeknek és sok pedagogus szerint a legeredményesebbnek. Végig kellett volna tehát mennie azon a pszichologiai ismereteken nyugvó úton, amelyen a szemlélet, figyelem, emlékezet és gondolkodás folyamatai a legcélszerübben kifejleszthetők. Itt nem gondolunk részletes kifejtésre, csupán elvi megalapozásra.

Ám az erkölcsi nevelésnek közvetetlen eszközei is vannak. Gondoljunk csak a felügyelet, büntetés (ezt érinti a szerző), jutalmazás, a példa és végül a nevelő személyiségéből kiáradó suggesztiv hatások közvetlen nevelő mozzanataira. Mindezekre nem gondol a szerző s igy feladatának éppen közvetlenebb gyakorlati részét ejti el.

Végül nem hagyhatjuk megjegyzés nélkül a szerző stilusát. Ő maga is tisztában van azzal, hogy ez a stilus nem mintaszerű, hivatkozik is rá; de ez a stilus szinte kérkedik a pongyolaságával és néhol egyenesen bántó hányavetiségével. Ilyen stilusban szabad magánhasználatra jegyzeteket csinálni, de a nyilvánosságra lépni nem; ide nem pongyolában és hálókabátban lép ki az ember. Nemcsak a szerzőnek, hanem magának az ügynek is csak javára vált volna, ha ezt az első pongyola fogalmazást nagyon alaposan felülvizsgálja, megfésüli, a sok ok nélkül való ismétlés, a tudományos megalapozásnak látszani akaró nagy fenékkerítés kihagyásával a 27 ívnyi terjedelmet felére redukálja. Szóval, ha követi a Horatius tanácsának szellemét. Ezt a pongyolaságot tetézi a nyomdahibák megszámlálhatatlan sokasága, az idézeteknek teljes rendszertelensége és szokatlansága, a néhol zárójelbe, másutt csillag alá helyezett reflexiók, melyek nem a kérdés megvilágítására, hanem a szerző olvasottságának a fitogtatására szolgálnak.

Mindezek után örömmel és készséggel ismerjük el, hogy a szerző kellő előkészülettel rendelkezik, nagy és elismerésreméltó munkát végzett, igazolta, hogy tudományos kérdések benne kellően iskolázott gondolkodót találnak, aki néhol mesterétől eltérő önálló útakra is merészkedik. Ez a munkája — ha célját nem érte is el — záloga annak, hogy jövőben méltó reményeket fűzhetünk munkásságához.

Dr. Gál Kelemen.

KÜLÖNFÉLÉK.

GOMBOS SÁMUEL

1843—1918.

Székely fajának s az unitárius egyszerűségnek tipikus képviselője volt. Tordátfalván született, hol a Firtos-hegynek délnyugati nyulványai a szép Nyikó-völgye felé közelednek. Szülőföldje magaslatainak üde, tiszta levegőjét szivta magába kis gyermek korában, később meglett férfi korában pedig a tiszta erkölcs üde levegője táplálta lelkét s a szellemi magaslatok gyönyörködtették szivét. Mint 10 éves gyermek hagyta el az édes otthont, melyhez öregségében is gyermeki érzelmekkel vonzódott. Székelykeresztur, Torda és Kolozsvár gimnáziumai bontogatták a fiatal léleknek szárnyait s fejlesztették tovább öröklött tulajdonságait. 1863-ban érettségit, 1867-ben papi vizsgát tett. Ugyanez évben Sz.-Kereszturon köztanító és iskolafőnök lett, hol történelmet, földrajzot, latint és németet tanított. Lelkét teljesen átadta az iskolának. Annak külső és belső épitésében nagy lelkesedést és buzgóságot fejtett ki, miért az E. K. Tanács 1872-ben „segédtanári“ cimmel jutalmazta. Ugyanez évben székelykereszturi lelkész lesz. De azért az iskolával nem szakit s a hittan mellett a magyart és németet tovább tanitja. 1875-ben pedig végleg az iskolához szegődik s most már mint rendes tanár folytatja nevelői működését. 1888-ban a vallás- és közoktatásügyi m. kir. minisztérium feloldotta a tanári vizsgálat alól s magyar, német, történelem és földrajz tanitására rendes tanárnak elismerte. A gimnáziumon kivül az állami tanitóképző intézetben tanitott hit- és erkölcstant s az iparos oktatás szervezésével az alsófokú ipariskolának lett tanára és igazgatója. 1907-ben nyugalomba vonult s f. évi április 8-án meghalt.

Életének ez egyszerű kerete telve van gazdag tartalommal. Ezt a tartalmat az ő tanári működése tölti ki. Nem volt szakember, hiszen a középiskolának csaknem minden tárgyát tanitotta. De távol volt tőle a szakemberek ismert elfogultsága is. Tanulva tanitott. Ő készült el a leglelkiismeretesebben az órákra. Szigorú volt magával, de másokkal szemben is. Állandóan zord tekintete nagy tiszteletet, sőt félelmet ébresztett az apró diákok szivében. Tűz égett lelkében, amely sokszor a legkisebb alkalomra is vulkánikus erővel tört ki belőle. De a zord arccal s a feddő szavak

özönével sem tudta eltakarni az atyai szivet, amelynek szelid sugarai a legnehezebb órákon is átszűrődtek. Nyers, de igazságos volt. A látszat nem szédítette meg s mindenben az igaz értékeket kereste.

Nem volt vezéregyéniség, de annál jobb közkatona. Új ugarat nem szántott, de az ősi földön intenziv gazdaságot folytatott. Hűséges volt a kevesen. Rangra s tekintélyre soha sem vágyott. Maga a megtestesült igénytelenség volt. Minden külső díszt megvetett s elég gazdagnak érezte magát lelke kincseinek a birtokában. Vele nem csupán a székelykereszturi gimnáziumnak egyik lelkes jóltevője, hanem a székely népnek is egy igaz barátja költözött el. Emléke áldott s neve élni fog az intézet történetében, melyet 35 éven át becsülettel szolgált s az abból kikerült nemzedék szivében. *V. A.*

A német katholicizmus egyházi politikája. A német érsekek és püspökök nov. 1-én kelt pásztorlevelükben egész rendszeres egyházi politikát adnak. *Az államról* nem ismerik el, hogy minden jog ősforrása és korlátlan hatalmú. „Ép ugy nem fogadjuk el azok nézetét, akik a népet a maga egészében az állami hatalom forrásának és tulajdonosának, a nép akaratát a jog és hatalom utolsó forrásának tartják; ezek felizgatják és elámítják a tömegeket az egyenlő jog s az összes rendek egyenlőségének jelszavaival s erőszakkal oly hatalomra törekszenek, amely az egyenlőtlenség és kötöttség, az erőszak és zsarnokság új formáihoz vezetne."

A közeli jövő különös feladatai és kötelességei között legelöl áll a gyermekek nevelése. „A szülők és az egyház kötelessége a gyermekek vallásos oktatásáról és neveléséről gondoskodni. A szülőknek ez a természetes és az egyháznak ez az isteni joga érintetlenül kell, hogy maradjon azokban az iskolai intézményekben, melyeket az állam életbeléptet." Nem kell nekik sem „nemzeti egységes iskola," sem semmiféle simultan iskola. Elvük: katholikus iskolákat a kath. gyermekeknek! Nemcsak az alsó, hanem a közép- és felső fokon is. „Nem felel meg a kath. népesség egyenlő jogának, hogy tanulóink a főiskolákon az u. n. szellemi tudományokat, melyeknek felfogása és előadása a tanár vallási álláspontjától függ, más hitű, közönyös vagy hitetlen tanároktól kénytelenek hallgatni." A katholikusok követelik, hogy tanuló fiaik és leányaik e tudományokat kath. szempontból tanulják és itéljék meg. Ezért kimondottan kath. tudósok számára tanszékek felállítása jogos követelés, melynek némely főiskolán már egészen vagy részben eleget is tettek.

Több szabadságot követelnek a vallásos rendeknek. A legsúlyosabb botránykő, a jezsuitákra vonatkozó törvény el van ugyan törölve, de némely állam még mindig zárva tartja határait nemcsak a jezsuiták előtt, hanem minden rend előtt. Olyan jogokat, melyeket bármely más társaság élvez, ezektől megtagadnak. Leghasznosabb működésüket bizalmatlanul ellenőrzik, felügyelik, ami nemcsak hátráltat és akadályoz, hanem sért is.

Az állam és egyház között való viszonyra nézve azt óhajtja a pásztorlevél, hogy „az eljövendő komoly időkben“ békés legyen. Az egyház és állam elválasztása messzemenő következményeket vonna maga után. „Ellenkezik az államnak, mint a nép üdvére szolgáló isteni intézménynek jellemével, hogy a nép legtőbb javát, hitét és vallását figyelmen kivül hagyja, hogy istent, kitől egyes-egyedül kapta tekintélyét, ne becsülje és tisztelje. A szétválasztást kimondó törvény oly belenyulást jelentene a kath. egyház életébe, hogy minden katholikusnak szent kötelessége volna ez ellen minden erejéből tiltakozni. A történelmileg kialakult viszonyok egyszerre megváltoznának, hátrányára annak az egyháznak, mely a hazának nemcsak a keresztény vallás áldásait, hanem az első kulturát és polgárosodást adta.

Utolsó kivánságuk, hogy híveik ne *fél, lagymatag, izetlen,* hanem *egész és hű, határozott és bátor katholikusok* legyenek. Azt a kivánságot, hogy katholikusok és protestánsok a hitben és vallás gyakorlásában összeolvadjanak és kölcsönös engedékenységgel egységes német nemzeti egyházzá egyesüljenek, mint „értelmetlen ábrándot“, mint a hit és egyház elárulását elvetik. Az „egy pásztor és egy akol“ szép reményéhez a püspökök is csatlakoznak. „De teljesedését sohasem szabad siettetnünk csak egyetlenegy pontnak feladásával is abból, ami a mi szent katholikus hitünk lényegéhez tartozik. Minél nagyobb a hitvallási elsekélyesedés, vagy amint mondani szokták: az interconfessionalismus veszedelme, melyet a háború idézett fel, annál határozottabban, nyiltabban és örömestebb kell magunkat egyházunk hiveinek vallanunk szóval és az életben, az isten házában és a világban, jártunkban-keltünkben, művészetben és irodalomban. Ehhez kell tartanunk magunkat akkor is, ha bizonyos gazdasági és sociális viszonyok különböző hitvallások hiveinek bizonyos egyesületekbe és kapcsolatokba való tömörülését kivánják. A gyakorlati kérdésekben való ilyen egyesülés bizonyára kivánatos. De aki nyilt szemmel néz a világba, be fogja látni, hogy az ilyen együttmüködés bizonyos körülmények között veszélyes lehet s ez a veszély annál nagyobb és komolyabb, mennél közelebbről érintkeznek a közösen munkált célok a világnézet és vallás kérdéseivel. Sőt a legnagyobb és legfőbb, amit isten nekünk adott, a halhatatlan lélek és a hit juthat itt veszélybe.“

Midőn a katholikus álláspontot igy hangsúlyozzák, a *felekezeti békét* nem becsülik le és nem érintik. „A felekezeti békét mint egy nagy nemzeti jót mindig becsültük és munkáltuk s hogy a háború után az új Németországban is fenmaradjon, arra különös gondunk lesz. Négy évszázad óta van meg ez a vallási szakadás a német népben. Ezt nem tudjuk megváltoztatni, az ürt nem tudjuk kitölteni. Az elvi különbségeket és ellentéteket, melyek egész vallásos gondolkodásunkban és életünkben más hiten levő polgártársainktól elválasztanak, nem tudjuk megoldani, elleplezni, eltüntetni. De a polgári és gazdasági, az állami és nemzeti együttélésre és együtt-

működésre az ürt át tudjuk hidalni kölcsönös becsüléssel, jóakarattal, a mely nem elégszik meg hüvös türelemmel, hanem, melyet keresztény szeretet melegit és hat át, mindannak kerülésével, ami másokat vallásos nézeteikben és érzelmeikben sérthetne. Intézkedéseket is tehetünk, hogy ama szakadékból a régi félreértések és előitéletek mérges gázai ne szálljanak föl s ne ülepedjenek le mint mérges felhő a hitvallások közé. Adja Isten, hogy ilyen alapon állandó belső béke jöjjön létre, amely hozza meg az oly kivánatos felekezeti feszültség megoldódását s mindnyájunkat egyesitsen népünk nagy jövendőbeli feladatainak munkájában.“ (Die Christliche Welt. 1918. 3. sz.)

Ev. teológusok a pozsonyi egyetemen. Apponyi közoktatásügyi miniszter megengedte, hogy a pozsonyi ev. teol. akadémia rendes hallgatói a pozsonyi egyetem rendes hallgatóiul beiratkozhassanak. Heti 10 óra hallgatására köteleztetnek s részesülnek az egyetemi hallgatókat megillető összes jogokban, csupán ösztöndijakat nem élvezhetnek. Ugyanaz a viszony létesült ott, ami van a kolozsvári egyetem és teol. akadémiánk között. Ettől a viszonytól nemcsak a papképzés általános szinvonalának emelkedését várhatni, hanem a felekezeti tanárképzés problémájának megoldását is.

Tisza és Apponyi az állami és felekezeti iskolázásról. Vázsonyi a választójogi törvény bizottsági tárgyalásán kifejtette azt a felfogását, hogy az iskolákat államositani kell. Tisza ezzel szemben mind nemzeti, mind vallási szempontból fontosnak mondotta, hogy a népiskola megtartsa a maga valláserkölcsi jellegét. Igaz ugyan, hogy sok népiskolánk nemzetiségi alapon van szervezve. De ezzel szemben két ellenszerünk van: egyik az, hogy ott, ahol szükséges és fenyegető a nemzetiségi veszély, állitsunk fel okvetetlenül állami intézeteket; másik az, hogy vegyük a felekezeti tanitóképzőket szoros állami felügyelet és ellenőrzés alá. Igy megmarad az egészséges verseny az állami és felekezeti intézetek között. Apponyi közoktatásügyi miniszter megköveteli legelső sorban a tanitóképző intézetektől, hogy az állampolgári nevelésben pozitiv irányban közreműködjenek a nemzeti, szociális és kulturális egység létesitésére s reméli, hogy az államnak nemcsak felügyelő, hanem intézkedő hatalma nagymértékű fokozása által neki sikerülni fog e kulturpolitika irányitása mindazon kulturtényezők megnyugvására, „akik hűségesen és lojálisan akarják szolgálni az egységes magyar nemzeti állameszmét.“

Állam és egyház szétválasztása Oroszországban. Az orosz kormány február elején az állam és egyház szétválasztását végrehajtotta, eltörölt minden előnyt, ami a hitvalláson alapult s behozta a vallásos ritusok tökéletes egyenlőségét, amennyiben ezek a polgári jogokat nem érintik. Polgári kötelességeit senkinek sem szabad elhanyagolnia vallásos meggyőződésére való hivatkozással. A vallási esküt eltörölték s ünnepélyes fogadalommal helyettesitették. A házasságkötések és születések nyilvántartását a

polgári hatóságra ruházták. Az iskolát elválasztották az egyháztól s a kötelező vallásoktatást megszüntették. Minden egyházi és vallásos egyesület elveszítette külön jogait és az állam megvonta ezektől támogatását; ezek vagyon felett többé nem rendelkeznek. Minden vagyonuk a nép tulajdona lesz. Azok az épületek és tárgyak, melyek a vallás céljaira szolgáltak, átmennek a vallási társulatok ingyenes használatába. Ezekre az intézkedésekre a moszkvai pátriárka azzal felelt, hogy a bolsevikieket a nagy egyházi átok alá vetette. (Die Kirchliche Zeitung. 1918. 9—10. sz.).

Katholikusok a katonákért. A Szent István társulat — amint az igazgató közgyülési jelentéséből látjuk — a háború elejétől 1917. december végéig 1,823.081 imakönyvet és 182.401 olvasmányt küldött katonáknak. Ezekre összes kiadása 120.196 kor. kor. Ez összegből adakozás utján megtérült 52.268 kor. A társulatnak saját nyomdája van s ez iratokat önköltségi áron küldhette szét.

Kelemen Lajos kollégiumi tanárunkat a vallás- és közoktatásügyi miniszter VII. fizetési osztályú áll. tanárrá nevezte ki s szolgálattételre a Kolozsvári Tud. Egyetem és Erdélyi Múzeum-Egyesület könyvtára levéltári osztályához rendelte be. E kinevezés örvendetes, mert egyik kollégánk szép előhaladását jelenti. Másfelől azonban kollégiumunknak érzékeny veszteség, mert egyik kiválóan képzett, lelkes buzgóságú, az ifjúság nevelését igazi hivatásérzettel és szeretettel végző tanárunkat veszítjük el. Midőn kinevezéséhez gratulálunk, kifejezzük azt a reményünket, hogy egyházunk és iskolánk ügyei iránt való érdeklődését a jövőben is ápolni fogja.

Jeruzsálem sorsa. 1917. dec. 3-án Londonban tanácskozás volt angol kormányférfiak és zsidók részvételével, amely Jeruzsálem jövendő sorsával foglalkozott. Elhatározták a zsidó nemzeti állam helyreállítását. Rothschild a tanácskozás végén kijelentette, hogy ez a tárgyalás a zsidó történelem legfontosabb eseménye a keresztény időszámítás óta. Az angol kormány nevében Lord Robert Cecil nyilatkozott. Kijelentette, hogy Anglia elhatározta a zsidó nép megszabadítását s Palesztinában nemzeti államot szándékszik részére felállítani. Az európai cionizmus vezetője ezért köszönetet mondott az angol kormánynak. Angol szabadkőmívesek és cionisták között megállapodás létesült e terv kivitelére. A török nagyvezér kijelentése szerint a török kormány elő akarja segíteni a zsidók letelepedését Palesztinában; ezért a bevándorlásnak szabad útat enged az ország befogadó képességének korlátai között s kulturális sajátságaik szabad kifejlődését semmiképpen nem akadályozza, hanem elősegíti. (Die Christliche Welt. 1918. 7—8. sz.)

Dr. Demeter Lőrincné szül. Prexly Emilia életének 60-ik évében március hó 17-én hosszas és kínos szenvedés után Magyarzsákodon jobblétre szenderült. Férje, gyermekei, unokái és nagyszámú rokonság siratja benne a jó feleséget, az önfeláldozó anyát, nagyanyát és rokont.

Kálnoki Vaska Béla kökösi unitárius lelkész, Háromszék vármegye törvényhatósági bizottságának tagja, április hó 4-én 60 éves korában, lelkészi működésének 38. évében hosszas betegség után elhunyt. Egy lelkes, munkás pap, aki lélekkel él hivatásának, a nép minden irányban való vezetése és emelése nemes kötelességének; amellett nagy családjáért fáradhatatlan a fenntartás és nevelés gondjaiban, akinek azonban nem adatott meg, hogy tehetséges és szép reményekre jogosító fiai előmenetelén sokáig gyönyörködhessék. Emlékezete áldott.

Ádámossy Béla m. kir. csendőrőrnagy április 15-én hosszas szenvedés után életének 44. évében Budapesten elhunyt. Ádámossy Gábor lelkészünk testvérét gyászolja az elhaltban.

Új codex iuris canonici. Az alkotmányában, közigazgatásában, fegyelmi és rendtartásában, valamint vagyonjogában bámulatosan felépített és berendezett katholikus egyháznak legfőbb jogi forrása volt idáig a *corpns iuris canonici.* Teljes egészében 1500-ban adták ki; magában foglalja a Gratian decretumát, IX. Gergely compilatióit, VIII. Bonifatius liber sextus-át, V. Kelemen clementináit és a kétféle extravagantest, melyek a szó szoros értelmében nem annyira az egész egyház, mint inkább a canonjogot alkotják. Tudjuk, hogy a katholikus egyház az állami törvényekből és szabályokból az egyházi életre vonatkozóan csak azokat fogadja el, melyek neki kedveznek s nem állanak ellentétben a canonjoggal. *A corpus iuris canonici* megbecsülhetetlen munka volt s az lesz ezután is az egyháztörténész és egyházjogász előtt, már csak azért is, mert eredeti célja szerint a *concordantia discordantiarum*-ot akarta megvalósitani. Ennek átdolgozását azonban, megjelenése után nem sok idővel, már a tridenti zsinaton szóvá tették s azután amikor az idő és viszonyok kedvezőnek látszottak, a katholikus egyház vezetői — püspökei, érsekei és bibornokai — az átdolgozás szükségességét többször hangsulyozták. Maguk a pápák is emellett voltak. Csakhogy mindig hiányzott az ember, aki az ügyet kezébe vette és a nagy munkát elvégezte volna. Végre X. Pius elhatározta, hogy a nagy munkát elvégezteti s ezt 1904. március 19-én nyilvánosan ki is jelentette. A munka vezetését Gasparri bibornok vette kezébe s neki jutott osztályrészül az az öröm, hogy 1917. junius 28-án, mint pápai államtitkár, 25 biboros, több tanácsos és főpap jelenlétében az elkészitett új egyházi törvénykönyvnek egy példányát XV. Benedek pápának átnyujtotta. Benedek pápa, mint X. Piusnak, székének és szellemének örököse a törvénykönyvet nagy örömmel fogadta s ünnepélyesen megigérte, hogy kihirdeti és életbelépteti. Az új törvénykönyv cime: *Codex iuris canonici, Pii X. pontificis maximi iussu digestus, Benedicti papae XV. auctoritate promulgatus.* Ez *új codex* 1918. május 19-én, pünköst első napján lép életbe s a pápa intenciója szerint a katholikus egyházra vonatkozólag egyedül csak ezt lehet jövőre jogforrásul használni.

Egy nehány intézkedését közöljük „Die Christliche Welt“ egy ismertető cikke után. El vannak törölve mindazon büntetések, melyek az új gyüjteménybe nincsenek felvéve. Igy eretnekek megégetéséről az új codex nem tud semmit. A codex rendelkezéseinek ellenmondó törvények szintén. De a szokásjogot messziremenően elismeri s ezzel bizonyos elevenség kerül a paragrafusok közé. A szokás a törvényt korrigálhatja, kiegészítheti, sőt megdöntheti. De elismerése az illetékes egyházi felsőség hozzájárulásától függ. A római pápa a legfőbb igazságszolgáltató hatóság nemcsak a hit és erkölcsök, hanem a fegyelem és kormányzás tekintetében is. Ez a hatalom „független minden emberi tekintélytől.“ E jogában részt vesz az egyetemes zsinat (concilium oecumenicum) melyet a pápa hív össze. Ő vagy helyettese elnököl, tárgysorozatát ő állapítja meg, ő függeszti vagy oszlatja fel, határozatait ő szentesíti. Felebbezni a pápa itélete ellen a conciliumhoz nem lehet. Látható, hogy e concilium a pápának jóformán csak végrehajtó szerve ; a pápa abszolut uralma meg van óva s e concilium csupán csak mintegy koronatanácsnak tekinthető. Ez az elv lefelé is érvényesül, pl. az egyházmegyei zsinatoknál. Itt is egyedüli törvényhozó a püspök s a többi résztvevőknek csak tanácskozó joga és szava van. A kuriális hatóságok között egy külön kongregaciót létesít a pápa elnöklete alatt a keleti egyház részére, amelyre az új codex nem terjed ki. Az egyházi egyesületek püspöki felügyelet alatt állanak. A klerikus a katonai szolgálat alól mentes, gyürüt csak külön engedéllyel hordhat, de a tonsura viselésétől felmenthető. Papoknak nem szabad olyan újságokba írni, „melyek a kath. vallást vagy a jó erkölcsöket támadni szokták.“ Az antimodernista esküre vonatkozó parancs nincs benne a codexben. Protestáns, mint eretnek, nem lehet keresztszülő. A kath. egyház a vegyes házasságot nem kivánja, sőt megtiltja, ha a kath. félre és az utódokra nézve az átlépés veszélye fennáll. Felmentés csak sürgős esetekben lehet ; az áttérést el kell hárítani s mindkét házasfélnek meg kell igérni írásban, hogy összes gyermekeiket katholikusoknak keresztelik és nevelik. „A kath. házastárs köteles a nem kath. házastárs megtérítését okosan eszközölni.“ Ha a dispensatió meg van, akkor a házasfeleknek nem szabad kettős istentiszteleten megáldatni házasságukat. Ha a kath. pap megtudja, hogy a házasfelek ezt a törvényt meg akarják sérteni vagy megsértették, akkor nem szabad esketnie, csupán a legsúlyosabb okokból botrány elkerülése céljából és a püspök előzetes megkérdezése után.

Ha a nem kath. pap mint polgári hivatalnok szerepel, akkor a házasulók megjelenhetnek előtte a csupán polgári szertartás elvégzése végett. Nem rite kereszteltek között való házasságok törvényesek. Katholikusok esketése a templomban történjék s csak különös esetekben és püspöki engedéllyel magánházban. Vegyes házasságok ellenben nem a templomban. De nagyobb baj elkerülése végett a püspök megitélése szerint ez alól föl-

mentés adható. De a szertartás misével semmiesetre sem köthető össze. A gyakorlat ezt ugy oldja meg, hogy a vegyes házasságokat nem a fő, hanem a mellékoltárnál áldják meg. Ez is egy eszköze a vegyes házasságoktól való visszariasztásnak, amire különben különösen notorius „hitetlenekkel“ szemben minden pap kötelezve is van. Nem katholikusok gyermekei, míg a szülők „e tévedésükben megmaradnak“, papok nem lehetnek.

Vasárnapokon és a többi ünnepnapokon minden pap kötelessége mise keretében az isten igéjét a népnek hirdetni. A papot e kötelessége alól csak a püspök és csak fontos okból mentheti fel. Fontosak a papnak a gyónás körül való eljárására vonatkozó határozatok. A pap gondoljon arra, hogy nemcsak biró, hanem orvos is, hogy nemcsak az igazság, hanem az isteni könyörületesség szolgája, hogy nemcsak az isten dicsőségéről, hanem a lelkek üdvösségéről is kell gondoskodnia. Ezért ne játsza az inquisitort, ne kérdezősködjék a büntársakról, kiváncsi vagy haszontalan kérdésekkel, különösen a hatodik parancsról ne zaklassa s ifjú embereket ne kérdezzen olyan dolgokról, melyeket nem tudhatnak. Tehát erélyesen lép fel a visszaélések ellen.

Mi protestánsok az új kodex szerint is „kiközösítettek“ vagyunk és maradunk, habár „megtürtek“ s örvendhetünk, hogy mint akatholikusokat nem nevez infideleseknek s világi dolgokban a velünk való közösséget nem tiltja meg. Közös vallásos alapra való törekvés már eleve lehetetlen az új kodex szerint is, mert csak a saját egyháza alapját ismeri el. Katholikus és nem katholikus csupán világi, kulturális téren dolgozhatnak együtt s itt is csupán bizonyos korlátozásokkal, amennyiben a vallás nem szenved.